

ASiantuntijuuden politiikka

SOSIAALITYÖN TUTKIMUSLIITE 1/00

SOSIAALITYÖNTEKIJÄ-LEHTI/SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN SEURA

SISÄLTÖ

Terveiset toimittajilta

Sosiaalityön asiantuntijuutta paikantamassa
VIRPI FILPPA JA JOHANNA HURTIG

3

Sosiaalityön tutkimuksen päivät 1999

Päivän pääalustukset

4
6

Asiantuntijuuden politiikka ja ammatilliset rajat
MIRJA SATKA JA ULLA MUTKA

7

Sosiaalityön asiantuntijuus ja rakennemuutokset
AULIKKI KANANOJA

13

Työryhmien tiivistelmiä

Sosiaalialan käytännön ohjauksen ja opetuksen kehittäminen – Jyväskylän ammattikorkeakoulun ja Jyväskylän yliopiston työelämälähtöinen yhteistyöprojekti
SINIKKA HAKONEN

19

Kokemuksia mentor-koulutuksesta Tampereen yliopistossa
PIRJO HAVUKAINEN

21

Sosiaalityö epävarmuuden oloissa
TARJA KEMPPAINEN

23

Sosiaalipalvelujen muutossuuntia Saksassa, Britanniassa ja Yhdysvalloissa
TEPPO KRÖGER

24

Sosiaalityön käytännön opetus ja sen kehittäminen Jyväskylän yliopistossa
MARJO KURONEN

25

Näyttämönä Lutakko – sosiaalityöntekijät asuinalueen suunnitteluprosessissa
OUTI KOJO, MAIJA LUMMUKKA, MERVİ MÄÄTTÄ JA RITVA SOININEN

27

Päätöksentekijöiden puhe palvelurakenteen analyysissa
” ... että turhaan muka rakennettiin nämä laitokset... ”
SUSANNA NOUKO-JUVONEN

32

Sosiaalipalvelujen muutos ja asiakaslähtöisen arvioinnin tavat
KATRIINA PERTTULA

33

Naiset sosiaalityön puhujasubjekteina
PÄIVI PETRELIUS

34

Muuttuiko sosiaalipalvelujen toimintaympäristö 1990-luvulla?
PIRKKO-LIISA RAUHALA

35

Lasten arki laitoksessa – elämäntila lastenkodissa ja sairaalassa
MARITTA TÖRRÖNEN

37

1990-luvun suomalainen sosiaalityö sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten näkökulmasta
HANNU PIIROINEN

38

Yksinhuoltajat ja sosiaalityö Venetsiassa
RIITTA KYLLÖNEN

39

TERVEISET TOIMITTAJILTA

SOSIAALITYÖN ASIAANTUNTIJUUTTA PAIKANTAMASSA

Sosiaalityön tutkimuksen seura on toiminut kaksi vuotta ja alkaa vakiinnuttaa paikkaansa sosiaalityön toimijakentässä. Historiassaan toinen Sosiaalityön Tutkimuksen päivät (9.12.1999) kokosi Helsinkiin n. 170 sosiaalityöstä kiinnostunutta – aamupäivällä kuultiin pääalustukset asiantuntijuuden politiikasta ja iltapäivällä keskusteltiin eri teemoista työryhmissä. Olemme koonneet pää- ja työryhmälustukset yksiin kansiin, mutta edellisessä liitteessä esitetyjä lupauksia yleisemmästä sosiaalityön tutkimuskoosteesta emme valitettavasti vielä pysty lunastamaan. Liitteen toimitusvastuu kiertää yliopistosta toiseen – seuraavaksi kahdeksi vuodeksi tehtävään sitoutuu Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitos. Liite saa jatkossa myös uuden nimen. Siitä tulee ”Sosiaalityön tutkimus- ja innovaatiokatsaus”.

Sosiaalityön uusi vuosituhat on käynnistynyt vilkkaasti. Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto SOSNET aloitti ammatillisen lisensiaatinkoulutuksen ensimmäisenä erikoisalanaan lapsi- ja nuorisososiaalityö. Koulutusta kehitetään edelleen. Silloin alkavat koulutusohjelmat: Kuntouttava sosiaalityö ja Marginalisaatiokysymysten sosiaalityö-erikoisalalat. Sosiaalialan ammatinharjoittamislakia valmisteleva työryhmä jatkaa työskentelyään edelleen tänä vuonna. Eri puolilla maata viritellään sosiaalialan/sosiaalityön osaamiskeskushankkeita, joiden kehittämisessä on mukana valtakunnallinen sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön nimittämä opetussosiaalikeskustyöryhmä.

Sosiaalityön tutkimuksen erityisenä haasteena on käytännön ja teorian välinen vuorovaikutusyhteys. Sosiaalityö tutkimuskohteena edellyttää aitoa vuoropuhelua eri toimijoiden kesken. Sosiaalityön tutkimuksessa tarvitaan siis vastavuoroista, arvioivaa ja kommunikatiivista suhdetta tietämisen eri tapojen välille (Karvinen & Pösö & Satka 2000). Uusia virityksiä tutkimuskenttään tuovat yhtäältä arvioinnin haasteet ja toisaalta sosiaalityön asiantuntijuuden uudet vaatimukset muuttuvassa ympäristössä. Arvioinnissa korostuu pyrkimys kehittää ja soveltaa tulos- ja vaikuttavuusarvioinnin rinnalle toimivia, demokraattisia, käyttäjänäkökulman huomioivia työtapoja ja menetelmiä.

Sosiaalityön käytännön työntekijän asiantuntijuuden erityisyys ja sen rakentuminen on yksi tärkeä ja mielenkiintoinen tutkimuskohde. Aulikki Kananoja (esitys tässä liitteessä) kuvaa sosiaalityön käytännön osaamisen muotoutuvan taidosta tehdä havainnot, luoda ja ylläpitää ihmissuhteita, työskennellä inhimillisten ja yhteisöllisten prosessien kanssa sekä kyvystä käyttää reflektiota ja hyödyntää erilaisia sosiaalipalveluita ja etuuksia asiakkaan elämäntilanteen ja toimintakyvyn parantamiseksi.

Rovaniemellä 15.6. 2000

VIRPI FILPPA

virpi.filppa@urova.fi

JOHANNA HURTIG

johanna.hurtig@urova.fi

Lapin yliopisto
Sosiaalityön laitos
PL 122
96101 Rovaniemi

Sosiaalityön tutkimuksen seura r.y.

SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN PÄIVÄT 1999

ASIAANTUNTIJUUDEN POLITIIKKA

Avaus professori Antti Karisto
Puheenjohtajan tervehdys professori Synnöve
Karvinen

Asiantuntijuuden politiikka ja ammatillisuuden
rajat
dosentti Mirja Satka, Jyväskylän yliopisto
YTT Ulla Mutka, Jyväskylän
ammattikorkeakoulu

Asiantuntijuus ja sosiaalityön käytännön
viisaus
yliassistentti Anna Metteri, Tampereen yliopisto

Sosiaalityön asiantuntijuus ja
rakennemuutokset
sosiaalitoimen toimitusjohtaja Aulikki
Kananaja, Helsinki

TYÖRYHMÄT

1. ja 4. Köyhyyttä tutkimassa ja vähän muutakin arvioimassa

Koordinaattorit Ilse Julkunen, SSKH ja Tuija
Lindqvist, Stakes

Minna Heikkinen: Työn ja toimeentulon
marginaalissa
Katri Lamminen: Kadonnut syrjäytyneiden
yhteisö
Heli Valokivi: Miten tukea rikoksiin
syyllistynyttä henkilöä
Veli-Matti Ritakallio: Toimeentulotukiasiakkaat
ja kasautuva huono-osaisuus

2. Sosiaalipalvelut muutoksessa

Koordinaattori: Teppo Kröger Tampereen
yliopisto

Pirkko-Liisa Rauhala, Stakes: Muuttuiko
sosiaalipalveluiden toimintaympäristö 1990-
luvulla?

Katariina Perttula, Helsingin yliopisto:
Sosiaalipalveluiden muutos ja asiakaslähtöisen
arvioinnin tavat

Tarja Kempainen, Lapin yliopisto: Sosiaalityö
epävarmuuden oloissa

Susanna Nouko-Juvonen, Kuntoutussäätiö:
Päätöksentekijöiden puhe palvelurakenteen
analyysissä – ”että muka turhaan rakennettiin
nämä laitokset...”

Merja Ala-Nikkola, Tampereen yliopisto:
Tietotekniset innovaatiot ja työn sosiaalinen
muutos sosiaali- ja terveyspalveluiden
käytännöissä

Riitta Kyllönen, Tampereen yliopisto:

Yksinhuoltajat ja sosiaalityö Venetsiassa

Teppo Kröger, Tampereen yliopisto:

Sosiaalipalvelujen muutossuuntia Saksassa,
Britanniassa ja Yhdysvalloissa

3. Asiantuntijuus arjen käytännöissä

Koordinaattori Arja Jokinen, Tampereen
yliopisto

Anni Vanhala: Ongelma- ja voimavarapuheen
välinen jännite asiakastyössä

Kirsi Juhila: Neuvonanto lastensuojelussa
Hannu Piironen: 1990-luvun suomalainen
sosiaalityö sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten
näkökulmasta

Päivi Petrelius: Naiset sosiaalityön
puhujasubjekteina

5. Hämärtyvä asiantuntijuus ja kansalaisten kokemuksellinen tieto – uudet kokeilut kolmannella sektorilla ja sosiaalityössä

Puheenjohtaja: Irene Roivainen, Tampereen yliopisto

Liisa Hokkanen, Lapin yliopisto: Työttömien vertaisuudesta ammatti

Marianne Nylund, Helsingin yliopisto: Kokemustieto ja asiantuntijatieto oma-apuryhmissä

6. Lähiöt ja sosiaalityö

Koordinaattorit: Marjaana Seppänen, Helsingin yliopisto Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus ja Pekka Karjalainen, Helsingin yliopisto

Pekka Karjalainen, Helsingin yliopisto: Lähiöprojektit sosiaalipolitiikan jatkona
Pia Bäcklund ja Pirjo Turtiainen: Helsingin kaupungin tietokeskus: Alueelliset verkostot hyvinvoinnin turvaajina – mutta mitä ja missä on se alue?

Aila-Leena Matthies, Magdeburgin korkeakoulu, Saksa: New Local Policies Agaist Social Exclusion – tutkimushankkeen eurooppalainen ulottovuus koordinaattorin näkökulmasta

Kati Närhi, Jyväskylän yliopisto: Sosiaalityö elinympäristöjen kehittäjänä? Paikallisen hankkeen tutkimusasetelmasta

Ritva Soinen ja Merja Määttä, Jyväskylän kaupunki: Näyttömönä Lutakko:

Sosiaalityöntekijöiden seikkailu sosiaalisessa ja fyysisessä ympäristössä

Ansa Leinonen, Jyväskylän kaupunki:

Sosiaalinen näkökulma alueelliseen yhteistyöhön esimerkkinä Huhtasuo Forum ja täydennysrakentaminen

7. Lapset ja lapsuus

Koordinaattori: Maritta Törrönen ja Erja Saurama, Helsingin yliopisto

Sari Johansson ja Katja Mäki: Vauvana sijoitettujen tarinat

Inkeri Eskonen: Lasten väkivaltakokemusten tutkiminen

Maritta Törrönen: Reflektiivinen etnografia ja lasten kohtaaminen

Erja Saurama: Pakko- ja vammahuostaanoton määrittelyä – historiallinen perspektiivi

8. Sosiaalityön käytännön opetus, asiantuntijuus ja mentorointi

Koordinaattori: Pirjo Havukainen, Tampereen yliopisto

Pirjo Havukainen, Mentor Jaana Tulppo ja sosiaalityönopiskelija Marko Hyppönen: Miten TaY:n Mentor-koulutuksen ensimmäiset kurssilaiset ovat kuvanneet oman asiantuntijuutensa kehittymistä

Anna Meltteri, Tampereen yliopisto: Käytännön opetuksen ja mentor-koulutuksen yhdistämisen malli Tampereen yliopistossa

Marjo Kuronen: Sosiaalityön käytännön opetus ja sen kehittäminen Jyväskylän yliopistossa

Sinikka Hakonen, Jyväskylän ammattikorkeakoulu: Käytännön ohjauksen ja opetuksen kehittämishanke – Jyväskylän ammattikorkeakoulun ja Jyväskylän yliopiston yhteistyöprojekti

Sari Johansson: Sosiaalityön käytännön opetus Turussa

Ulla-Maija Rantalaiho, Lapin yliopisto: Kommenttipuheenvuoro pohjoisen näkökulmasta

9. Sosiaalityön opetuksen ja koulutuksen tutkimus ja kehittäminen

Koordinaattori Synnöve Karvinen, Helsingin yliopisto

Mirja Satka, Jyväskylän yliopisto: Sosiaalityön erityisasiantuntijuuden kehittämisen lähtökohdat. Pohdintoja ammatillisen lisenssiaattitutkinnon suunnittelun tiimoilta Synnöve Karvinen, Helsingin yliopisto: Ammattikäytännöt

sosiaalityöntekijäkoulutuksen kokonaisuudessa

Pekka Saarnio, Tampereen yliopisto: Videointi sosiaalityön haastattelutaitojen opetuksessa (videoesitys ja puheenvuoro)

PÄIVIEN PÄÄALUSTUKSET

ASiantuntijuuden politiikka ja ammattilliset rajat

Asiantuntijuuden politiikalla ymmärrämme sosiaalityön tietämisen, argumentaation ja osaamisen tunnistamista, näkyväksi tekemistä, esimerkiksi käsitteellistämistä, sekä tällä tietämisellä ja osaamisella ympäröivään sosiaaliseen todellisuuteen vaikuttamista. Lähtökohtanamme on oletus, ettei vahvan hyvinvointivaltion kaudella hankittu osaaminen ole ratkaisu uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, mutta saavutettua osaamista ei myöskään kannata väheksyä, saati hylätä. Vuosikymmenien aikana kertyneessä sosiaalityön ammattiosaamisessa on se ydin, jolle myös uusi tietäminen ja osaaminen rakennetaan ei toistamalla vanhaa, vaan käyttämällä kaikkea tähän asti opittua uuden sosiaalityön asiantuntijuuden aineksina.

Kuten ammatit yleensä, myös sosiaalityö kantaa itsessään näkymättömiksi sisäistyneinä periaatteina ja toimintatapoina historiallisesti rakentuneita tietämisen tapoja ja rajoja. Ne ovat ammatin potentiaalinen taakka tai resurssi riippuen siitä, miten ne on tiedostettu ja miten niitä käytetään. Uuteen kehitysvaiheeseen siirryttäessä on tarpeen, että sosiaalityöhön historiallisesti rakentuneet tietämisen tavat ja niihin sisältyvät, usein näkymättömiksi käyneet ammattillisen tietämisen rajat tulevat nimetyiksi ja samalla avatuiksi arvioinnille ja keskustelulle.

SOSIAALITYÖN AMMATILLISTEN RAJOJEN RAKENTUMINEN

Sosiaalityöntekijän koulutus ja ammatti suunniteltiin komiteatyönä vuosina 1938 – 40 kun kävi ilmeiseksi, ettei sosiaalihuollon peruslainsäädännön toimeenpano ja perhepoliittisten avustusten välitys ollut mahdollista ilman sosiaalihuollon ammattilaisia. Sosiaalihuoltajakoulutuksella luotiin uusi kuntien virkamiesryhmä toimeenpanemaan kansalaisia tukevaa sosiaalipolitiikkaa. (Satka 1997.) Kunnallinen huoltotyöntekijä ei ollut politiikan tekijä, vaan hän oli valtion politiikan toimeenpanija patriarkaalisessa kunnallishallinnossa (ks. Kröger 1999). Ammatin käytännössä painottui yhtenäisiin muotoihin, lomakkeisiin, tilastoihin ja kortistoihin, perustuva byrokraattinen toimintatapa, johon sekoittui aineksia sekä vanhasta yhteisöllisestä auttamisesta ilman työaikaa ja palkkaa, että työntekijän maalaisjärkeen ja kokemustietoon perustuvaa osaamista (ks. Satka 1999). Modernin byrokraatiatyön piirteet tulivat työtä hallitseviksi vasta paljon myöhemmin.

Professionaalille sosiaalityölle oli ominaista sosiaalityön teorian ja käytäntöjen erotaminen. Teoria oli siinä mielessä ensisijaista, että sen oli tuottanut objektiivisena pidetty tieteellinen tutkimus, jonka uskottiin ratkaisevan kaikki inhimilliset ongelmat. Professionaalisen käytännön tehtävä oli teoreettisten ajatusten soveltaminen ja monimutkaisten arjen tilanteiden tulkitseminen tieteen kielellä. Sosiaalityön käytännön osaamisessa oli olennaista taitava liikkuminen teoriasta käytäntöön ja päinvastoin eli ihmisten ongelmien tunnistaminen, nimeäminen ja diagnosoiminen psykodynaamisilla välineillä. Käytäntö oli teorian soveltamista, teoria, joka oli tuotettu pääasiassa muiden kliinisten professioiden lääkäreiden, psykologien ja psykiatrien toimesta heidän käytäntöjään varten. Lisäksi professionaalisen sosiaalityön käytännöt perustuivat kollegiaaliseen

kontrolliin, teorian hallitsevan, kokeneemman kollegan opetukseen ja työnohjaukseen, jolla varmistettiin professionaalisen ajattelu- ja toimintatavan tehokas uusintaminen. (Satka 1995, 152 – 168.)

Seuraava sosiaalityön ammatillisuuden vaihe kulminoitui tieteellä hallitussa ja hiljaiseksi vaiennetussa hyvinvointivaltion akateemisessa naissosiaalityöntekijässä. Sosiaalityön koulutuksen akatemisoiminen 1970-luvun lopussa oli sekä profession, sosiaalityöntekijöiden, että valtion kannalta tärkeä askel. Sosiaalityön tietämisen ja käsitteellistämisen kannalta se ei kuitenkaan ollut mikään suuri käänne, sillä kaikki toimijatahot sitoutuivat moderniin tietämisen tapaan. Toimijat tavoittelivat sosiaalisten ongelmien hallintaa ylhäältä johdetulla suunnitelmallisuudella oppaanaan vahva usko tieteen tuottamien jäsenysten ja käsitteiden pätevyYTEEN. Eivät edes 1980-luvulla sosiaalityötä kritisoinet yliopistojen yhteiskuntatieteilijät tehneet tästä poikkeusta vaan uskoivat tieteeseen jopa siinä määrin, että he väittivät sosiaalityöntekijöiden käytäntöjen demokratisoituvan vasta sitten kun sosiaalityöntekijät oppivat yhteiskuntateoreettisen ja filosofisen reflektion periaatteet (esim. Heinonen 1984). (Mutka 1998, 144 – 163.) Toisin sanoen he tarjosivat modernissa tietämisen tavassa ilmaantuneisiin tieteellä hallitsemisen ongelmiin lisää tiedettä astetta abstraktimmalla tasolla.

Etenkin 1980-lukua hallinnut sosiaalityön akatemisoituminen vain vahvasti entisiä, jo kriisiytymisen merkkejä antaneita, positivistisen tieteen ohjaamia sosiaalisen todellisuuden käsittämisen ja tietämisen tapoja. Tämän vaiheen 'radikalismi' ilmeni niissä hie-man paradoksaalisissa tietämisen suhteissa, joita yhteiskuntatieteilijät toiminnallaan tuottivat. Vaikka sosiaalityö oli päästetty yliopistoon, yhteiskuntatieteilijät eivät juuri antaneet tiedeyhteisössä mahdollisuutta tiedon tuottamiseen sosiaalityön lähtökohdista ja kokemuksista käsin. Sen sijaan he edellyttivät, että tieto piti tuottaa yhteiskuntatieteiden lähtökohdista. Sosiaalityön asiantuntijoille annettiin viesti siitä, että sosiaalityön tiedon tuottajiksi kelpasivat lähinnä vain yhteiskuntatieteilijät sekä siitä, että vain tieteellisesti todellisuutta käsitteellistävä keskustelu oli merkityksellistä. Sosiaalityön käytännöistä kertynyttä tietoa ei nähty tarpeellisena aina edes sosiaalityön tietoperustan kehittämisessä. (Ks. Mutka 1998, 156 – 163.)

MODERNIN AIKAKAUDEN PERINTÖ

Modernin yhteiskunnan toiminta perustui rationaalisesti organisoituihin keskusjohtoisiin byrokraatioihin, joissa sosiaaliset suhteet ovat hierarkkisia ja vallankäyttö diskursiivista. Niissä toimijan täytyy hallita tietyt puhe- ja dokumentointitavat eli diskurssit, suostua toimimaan ohjeiden mukaisesti ja käyttämään modernin byrokratian tekniikkoja: tiedostoja, kortistoja, lomakkeita ja muotomääräisiä asiakirjoja. Tässä oli myöskin se, mikä alkoi erottaa koulutetun sosiaalityöntekijän tietämisen maallikosta, jonka toiminta perustui paikallisiin perinteisiin. Sosiaalityön ensimmäinen sukupolvi pyrki vastustamaan modernin tietokäsityksen valtaa systematisoimalla maallikkojen kokemustietoa sosiaalialan opiksi (esim. Piirainen 1954). Yritykset törmäsivät kuitenkin voimakkaasti ajan positivistisiin tiede- ja tietokäsityksiin. Niiden mukaan vain luonnontieteestä lainattu, havaintoon tai kokeeseen perustuva metodi, johon kuului riippumattomuus henkilökohtaisesta ja subjektiivisesta, saattoi tuottaa merkityksellistä tietoa (esim. Delanty 1997, 11 – 14). Seurauksena oli alan vieraantuminen yhteisöllisen auttamisen perinteestä ja vapaaehtoistyön unohtuminen sosiaalisen integraation resurssina.

Moderni tietämisen tapa oletti kaikki ihmiset tarpeineen samanlaisiksi. Anglo-ame-

rikkalaisen sosiaalisen todellisuuden normaliteetit, kuten heteroseksuaalinen ydinperhe, sukupuolten hierarkia ja sukupolvien väliset valtasuhteet ymmärrettiin universaaleiksi totuuksiksi. Modernin ihanteena oli yhteisöllisistä riippuvuuksista vapaa, itse itseään hallitseva ja itsemääräämisoikeuttaan käyttävä kansalainen. Koska se sopi huonosti arkielämän lähtökohdaksi sosiaalihuollossa (esim. Tarvainen 1954), yksilön sijan sai ydinperhe. Sitä ilmentää esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden itse itselleen määrittelemä ensimmäinen yhteiskunnallinen tehtävä, joka oli vaikeuksissa olevien perheiden pelastaminen (Koti ja Perhe 1949). Perhekeskeisyyden painotukset elävät edelleen – naisten, miesten tai lasten näkökulmaa on vaikea saada sosiaalityön keskustelujen keskiöön.

Maallikon tai asiakkaan ja sosiaalityöntekijän ero tiedon auktoriteetissa on modernin käsityksen mukaan suuri. Vain toinen heistä on vihitty oikeaan tietämiseen ja soveltamaan tieteen tuottamia totuuksia sosiaalisten ongelmien tulkittamiseen ja ratkaisemiseen. Asiakkaan tiedon ja tietämisen painoarvo on vähäinen. Siitä seurasi yhden olennaisen kulttuurisen ymmärryksen kanavan katkeaminen. Kun alan koulutusta akatemisoitaessa yhteiskuntatieteilijät omaksuivat samanlaisen hierarkkisen asenteen sosiaalityöntekijöihin, muuttui teorian tiedon ja kokemustiedon hierarkia entistä vahvemmaksi. Se sulki ovet monelta tärkeältä keskustelulta, esimerkiksi sellaiselta, joka olisi muuttuvaa kokemustietoa hyväksi käyttäen pyrkinyt päivittämään sosiaalityön ammatillista identiteettiä ja itseymmärrystä muuttuvassa maailmassa. Kun suuret kertomukset professionaalista edistyksestä menettivät samaan aikaan uskottavuuttaan, oli seurauksena ammatillista itseymmärrystä tuottavan ja ammatin yhteiskuntasuhteita rakentavan keskustelun loppuminen. Samalla päättyi yhteisessä keskustelussa tapahtuva sosiaalityön tiedonmuodostus ja tärkeä yhteys ammatillisen identiteetin rakentamisen perusteisiin. Tätä tapahtumaketjua voi pitää malliesimerkkinä hallitsevan diskurssin voimasta määrittellä sen kohteena olevia ihmisiä. Tässä tapauksessa hallitseva diskurssi määritteli sosiaalityöntekijät tiedontuottamisen ulkopuolelle – ja ammattikunta alkoi käyttäytyä sen mukaisesti (vrt. Mutka 1998, 156-171). Tuloksena oli että sosiaalityön asiantuntemus tuli modernin tietämisen tavan kahlitsemaksi sekä sisä- että ulkopuolelta.

AMMATILLISTEN RAJOJEN MURROS

Ulla Mutkan (1998) tutkimuksessa kokeneiden sosiaalityön asiantuntijoiden puheista löytyi monia murroskohtia, jotka edellyttävät sosiaalityössä uudenlaisia tietoon, käsittämiseen, havaitsemiseen ja osallisuuteen liittyviä määrittelyitä. Haastattelut osoittivat selvästi, miten nopeasti ja kokonaisvaltaisesti pitkäaikainen, yhdenmukaisuutta ja yhtenäisiä standardeja korostanut julkishallinnon ohjausideologia on kuluvalle vuosikymmenellä muuttunut. Sosiaalityön käytäntöjen kannalta tämä muutos on tarkoittanut mm. palveluiden alueellista erilaistumista ja sen myötä asiaan liittyvän yleiskatsauksellisuuden menettämistä. Muutos on tarkoittanut päätöksenteon tuomista lähemmäs kuntalaisia, sinne missä tarpeetkin ovat. Samalla muutos on kuitenkin asettanut entistä suurempia vastuita ja velvollisuuksia yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien harteille. Tällaisessa tilanteessa jokaisen on entistä paremmin tunnettava omat oikeutensa turvatakseen ne. Samoin ihmisten on entistä tarkemmin tiedettävä ja ymmärrettävä, miten paikallisesti ja asiakohtaisesti on mahdollista toimia ja vaikuttaa edistääkseen tärkeiksi kokemiensa sosiaalipoliittisten päämäärien toteutumista.

Myös talouden ohjausideologiassa on tapahtunut selvä käänne, kun talous 1980-luvulla nopeassa tahdissa ja kaikkien tuntemin seurauksin vapautettiin. Siinä yhteydessä

myös monia luotonantoon liittyviä kontrolloivia käytänteitä purettiin. Tänä päivänä eläessämme keskellä pankkien, matkanjärjestäjien, autoliikkeiden, tavaratalojen ja muiden yritysten tarjoamia luottomahdollisuuksia ja pitkiä maksuaikoja, on vaikea muistaa että tämä ihmisten valinnanmahdollisuuksia tuntuvasti lisännyt ja monipuolistanut kehitys pääsi täydellä voimallaan käyntiin vasta 1980-luvulla. Kuitenkin erilaisten laina- ja takausmuotojen, luottokorttien, osamaksusopimusten ja osta-nyt-maksa-myöhemmin houkutusten taustalta löytyy monimutkainen taloudellisiin ja oikeudellisiin suhteisiin liittyvä käsite- ja velvoiteviidakko. Pätevä toiminta edellyttää myös tietynlaisia kansalaistaitoja ja uutta osaamista: tarjolla oleviin rahoitusvaihtoehtoihin liittyvän käsitteistön tuntemista ja kykyä ymmärtää realistisesti omat tosiasialliset mahdollisuudet.

Myös perhesuhteissa ja muodoissa samoin kuin avioliittolainsäädännössä viime vuosikymmenellä tapahtuneet muutokset kertovat samaa kasvavan vapauden tarinaa: perhe ei ole enää itsestään selvä ja luonnollinen osa elämäntähtäystä, vaan siitä on tullut jatkuvi- en pohdintojen ja valintojen kohteena oleva epävarma sijoitus (Ahponen & Marttinen 1997). Myös tällä on ollut omat haasteensa sosiaalityön toimintakäytäntöjen kehittämiseksi. Havainnot lastensuojelutyön muutoksista ja laajemminkin asiakkaiden vahvistuvista oikeuksista piirtävät kasvavan vapauden kehityskulkuun omat sävynsä: muuttamat sosiaalityöntekijät kertoivat (ks. Mutka 1998), miten entistä useammin vanhemmat tulevat omien asianajajiensa kanssa. Keskustelut liittyvät ennemminkin oikeuksien pohtimiseen kuin tilanteeseen sisältyvien ongelmien poistamiseen. Havainto vahvistuvista oikeuksista tuli esiin myös muiden tukea tarvitsevien ryhmien kohdalla. Jos olet itse kyvykäs ajamaan asioitasi tai jos sinulla on vahva järjestö- tai kansalaistoiminnan kenttä tukenasi, etusi ovat varmemmin turvattuja kuin vailla tällaista tukea olevien ihmisryhmien.

Sosiaalityöntekijöiden puheiden kautta piirtyi kuva radikaalisti monimuotoistuvista elämäntavoista, alueellisten, paikallisten ja yksilöllisten valintavelvoitteiden lisääntymisestä ja perinnäistapoihin ja uskoon sitoutuneen moraalisen elämän ohjaavan voiman heikkenemisestä. Yhdessä ihmisten välisten suhteiden oikeudellistumiskehityksen ja uudenlaisen asiantuntijariippuvuuden ilmaantumisen kanssa nämä havainnot kertovat perinteisten sosiaalisten siteiden rapautumisesta ja fundamentalististen arvojärjestelmien ja maailmankatsomusten järkkymisestä (vrt. Noro 1993). Modernisaatiokehitys on murentanut teollisen yhteiskunnan palkkatyön, ydinperheen ja vapaa-ajan muovaaman elämäntavan rakenteita. Samalla se on haurastuttanut sitä yhteistä elämisen perustaa, johon ihmisiä on voitu aikaisemmin sosiaalityön kautta tukea ja normaalistaa.

UUTTA ASIANTUNTIJUUTTA KOHTI

Risto Heiskala (1996, 225 – 227) toteaa, että olemme matkalla kohti yhteiskuntaa, jossa kaikki todellisuuden ominaispiirteet ovat tulleet teknologioiden kehityksen myötä joko tosiasiallisesti tai potentiaalisesti inhimillisen suunnittelun piiriin. Aiempien äärellisten valinnanmahdollisuuksien tarjoamien kiinnekohtien tilalle on syntyvässä uudenlaisen minä, joka omaan elämänsä historiaansa tukeutuen valitsee itse itsensä ja omat kiintopisteensä. Tällä kehityksellä on kuitenkin kääntöpuolensa: eläessään jatkuvien valintojen maailmassa yksilö elää samalla alituisessa vaarassa pudota äärettömiksi räjähtäneisiin valinta-avaruuksiin, jotka juuri äärettömyydellään saattavat lamauttaa ja tehdä kaiken toiminnan mahdottomaksi.

Haastattelut osoittavat, että sosiaalityöntekijät ovat entistä useammin juuri tällaisten kehityskulkujen synnyttämien ongelmien kanssa vastakkain. Se on sitä arkipäivää,

joka saattaa heidän ammattitaitonsa ja osaamisensa todella koetukselle. Samalla tämä pirstaloituva "kaikki kelpaa todellisuus avaa väistämättä hyvin hämmentäviä näköaloja moniin jokapäiväisessä sosiaalityössä jatkuvasti eteen tuleviin kysymyksiin: niihin toimintatapoihin, arvoihin ja normeihin, samoin kuin siihen ammatilliseen etiikkaan, jota työssä tulisi noudattaa. On entistä vaikeampi ymmärtää, mitä on se hyvä elämä, jonka rakentumista sosiaalityöntekijän tulisi tukea ja edistää.

Nämä muutokset väistämättä muokkaavat myös sosiaalityön tietämisen tapaa ja samalla sen sisäisiä periaatteita. Näyttää selvältä, että monimuotoistuva todellisuus on kyseenalaistanut suljetun asiantuntijatiedon mahdollisuudet löytää vastauksia tämän päivän kysymyksiin. Oikeastaan se on tehnyt vaikeaksi edes tunnistaa niitä kysymyksiä, joihin vastauksia tarvittaisiin. Meneillään olevat muutokset eivät enää kunnioita niitä hierarkioita, erotteluita, jakoja ja luokituksia, joilla olemme tottuneet ammatillista toimintaa jäsentämään.

Nopeasti muuttuvassa ja vaikeasti ennakoitavassa yhteiskunnassa näyttäisi ammatillisen toimintakykyisyyden säilyttäminen ja vahvistaminen edellyttävän kasvavaa avoimuutta ja työssä kertyneiden kokemusten ja erilaisiin tilanteisiin kehiteltyjen ratkaisujen rohkeaa ja luontevaa jakamista. Tarjoamme yhteiskunnalliseen murrokseen ja sen moniin syvällekäyviin seurauksiin viitaten tutkivan sosiaalityön käsitteen rinnalle kielikuvaa kirjoittavasta sosiaalityöntekijästä (ks. Mutka 1998, 181-183). Se vastaa varsin hyvin niihin haasteisiin, joiden edessä ammattikunta näinä aikoina näyttää olevan. Ellei mitään vakaita koordinaattoreita, perimmäisiä merkityksiä tai kaiken selittävää ja yhteen kokoavaa metasanastoa ole enää mahdollista löytää (vrt. Rorty 1984), niin lisätäksemme ymmärrystämme sosiaalityöstä tarvitsemme uudenlaista tietoa ammatillisesta arjesta ja siellä elävien ihmisten toiminnasta. Niistä valinnoista, ratkaisuista, päätöksistä ja perusteista, joita he jokapäiväisessä työssään tekevät ja tuottavat. Käytännössä se voi tarkoittaa esimerkiksi alalla työskentelevien ihmisten ja heidän asiakkaidensa elämänkertoja, muistelmia, päiväkirjoja, kirjeenvaihtoa, erilaisia projekti- ja prosessikuvauksia, verkko-keskusteluja, tapausselostuksia, paikallishistorioita, ammattihuumorin tuntemusta joka tapauksessa yksilöllistä toimintaa, kokemuksia, valintoja ja ratkaisuja suurten instituutio- ja rakennetarinoiden sijaan tai ainakin niiden rinnalle.

Ammattitaito kaikkine ulottuvuuksineen ja rajoineen on lopulta aina erottamattomalla ja monisäikeisellä tavalla osa aikansa yhteiskunnallista, historiallista ja kulttuuris-ideologista määrittelyprosessia.

MIRJA SATKA & ULLA MUTKA

Lähteet:

Ahponen, Pirkkoliisa & Marttinen, Heli (1997): Parisuhde riskiyhteiskunnassa. Julkaisussa Pirkkoliisa Ahponen (toim.) Riskirja. Uhat, mahdollisuudet ja asiantuntijuus epävarmuuden yhteiskunnassa. Jyväskylä: SoPhi.

Delanty, Gerard (1997): Social Science beyond Constructivism and Realism. Buckingham: Open University Press.

Heinonen, Jari (1984): Sosiaalityö sosiaalivaltion mikrostruktuurin menetelmänä. Sosiaalityön tehtävän ja käsitteen kriittistä tarkastelua suomalaisen aineiston valossa. Tampere: Tampereen yliopiston sosiaalipoliittikan laitos. Tutkimuksia 70.

Heiskala, Risto (1996): Kohti keinotekoista yhteiskuntaa. Tampere: Gaudeamus.
Koti ja Perhe. Sosiaalihuoltajain I jatkokoulutuskursilta kerättyä huoltoalan tietoutta (1949). Sosiaalihuoltajat ry. (julkaisematon moniste)

Kröger, Teppo (1999): Local Historical Case Study, in Karvinen, Synnöve, Pösö, Tarja & Satka, Mirja (eds.) Reconstructing Social Work Research. Finnish Methodological Adaptations. Jyväskylä: SoPhi.

Mutka, Ulla (1998): Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.

Piirainen, Veikko (1954): Johdatusta sosiaalihuoltoon. Hyvinkää: Sosiaalihuoltajat ry.

Rorty, Richard (1984): Habermas and Lyotard on Postmodernity. Praxis International 4 (1), 32 – 44.

Satka, Mirja (1995): Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä. SoPhi.

Satka, Mirja (1997): Miksi sosiaalihuoltajatutkinnon naisenemmistö oli ongelma sosiaalihuollon päättäjille? Julkaisussa Valitse sosiaalihuolto elämäntehtäväksesi . Tampereen yliopiston sosiaalipoliittikan laitoksen julkaisu C 9. Tampere: Sosiaalihuoltajat ry.

Satka, Mirja (1999): Yhteisövastuusta ammattityöksi. Sosiaalityötä 1940-50-luvun Suomessa. Julkaisussa Parikka, Raimo (toim.): Suomalaisen työn historiaa. Korvesta konttoriin. Helsinki: SKS. ss. 307 – 334.

Tarvainen, Lauri (1954): Some Finnish experiences of casework in a public agency. Julkaisussa New Trends in European Social Work. The Impact of Casework. Wien, Austria.

SOSIAALITYÖN ASiantuntijuus ja RAKENNEMUUTOKSET

Käsitykseni sosiaalityön asiantuntijuudesta perustuu sekä omiin opintoihin että käytännön kokemukseen. Teoreettista taustakirjallisuutta tai tieteellisiä tutkimuksia en ole käyttänyt tässä esityksessä kuvatun asiantuntijuuden määrittelyssä. Koska kannan mukaan monia suomalaisen sosiaalityön kerrostumia, on kenties perusteltua ymmärtää tämä kokemus myös asiantuntemukseksi. Seuraavassa tarkastelen käytännön työssä kiteytyneen asiantuntijuuden käyttöä erilaisten rakennemuutosten läpiviemisessä.

Asiantuntijuus muodostuu käsitykseni mukaan kahdesta osa-alueesta:

- Niiden ilmiöiden ymmärtämisestä, joiden kanssa sosiaalityö työskentelee.
- Käytännöllisestä osaamisesta eli siitä miten voidaan käynnistää/saada aikaan muutoksia ko. ilmiössä.

Jos sosiaalityöntekijä ei tunne tai ymmärrä niiden ilmiöiden luonnetta, joiden kanssa hän työskentelee, muodostuu työstä helposti vain yritysten ja erehdysten kautta etenevä prosessi. Jos taas työ jää pelkästään työn kohteena olevan ilmiön ymmärtämiseksi ilman taitoja muutostyöhön, jäävät asiakkaat auttamatta. Luonnollisesti sosiaalityön kaltaisen ammatin asiantuntemukseen sisältyy myös moraalisia ja eettisiä aineksia. Ne ovat osa käytännöllistä osaamista.

ILMIÖIDEN YMMÄRTÄMINEN

Minkäláisten ilmiöiden ymmärtäminen kuuluu sosiaalityön asiantuntijuuteen? Yleisellä tasolla niihin voidaan lukea erilaiset sosiaaliset, psykososiaaliset ja yhteiskunnalliset sosiaaliset ilmiöt. Ihmisen ja ympäristön välinen suhde on sosiaalityön keskeistä kohdealuetta, erityisesti elämäntilanteiden ja kokemusten välisen yhteyden ymmärtäminen. Tämä ei tarkoita sitä, että sosiaalityöntekijä aina tai ennalta tietää minkälaisia kokemuksia erilaiset elämäntilanteet tuottavat. Päinvastoin, asiantuntijuuteen sisältyy kyky olla muodostamatta liian varmoja ennakkokäsityksiä. Sen sijaan on tunnettava ilmiöiden perusdynamikkaa ja teoreettisia selityksiä, jotta osaa niitä hyödyntäen suunnata omia havaintojaan, tutkimustaan ja kysymyksiään olennaisille alueille. Olennainen osa asiantuntijuutta on teorioiden hyödyntäminen käsitteellisinä ja ymmärrystä jäsentävinä viitekehyksinä elävän elämän tilanteille, ongelmille ja voimavaroille.

Olemassa olevat tieteenalakohtaiset tietorakenteet, perinteiset ammatilliset osaamisreviirit tai sektoroitunut hallintotieto eivät sellaisenaan riitä sosiaalityön kohteena olevien ilmiöiden ja kysymysten ymmärtämiseen ja jäsentämiseen. Suuri osa sosiaalityön asiantuntijuudesta kehittyi käytännön kokemuksen kautta, induktiivisesti.

Sosiaalityön kohdeilmiöt eivät ole staattisia, vaan dynaamisia. Sen vuoksi on tarpeen ymmärtää kunkin kohdeilmiön dynamikkaa, tuntea minkälaiset voimat siinä vaikuttavat. Tämä tieto auttaa suuntaamaan havaintoja ja ennakoimaan mahdollisia muutossuuntia. Tämä koskee yhtä hyvin ihmisen kuin yhteisönkin toiminnan liikkeitä ja voimia.

Olennainen sosiaalityön asiantuntemuksen alue on kokemusten ymmärtäminen. Sosiaalityön peruselementtinä tarvitaan ihmisten erilaisten elämäkokemusten havain-

nointia, ymmärtämistä ja käsitteellistä jäsentämistä, koska kokemukset ovat ympäristön, elämäntilanteiden ja ihmisen toiminnan välittävä ja yhteen kytkevä elementti.

KÄYTÄNNÖLLINEN OSAAMINEN

Sosiaalityö on osaamisen ammatti. Koska suuri osa sosiaalityön työkäytännöistä on kehittynyt ja kehittyy käytännön kokemuksen kautta, tarvitaan taitoa tehdä käytännön työtä tavalla, josta rakentuu sekä tietoa että systemaattisia, toistettavia työkäytäntöjä eli menetelmiä. Käytännön osaamiseen liittyy jo edellä mainittu taito tehdä havaintoja ja koota havainnoista yhteisiä ja erottavia piirteitä, taito hyödyntää teoreettisia viitekehyksiä ja käsitteitä havaintojen jäsentämisessä sekä taito rakentaa havainnoista siirrettävää tietoa ja osaamista.

Taito luoda ja ylläpitää ihmissuhteita on sosiaalityön keskeinen edellytys ja sen asiantuntijuuden ydinalue. Toimiva ihmissuhde on sosiaalityön keskeinen työväline, jonka avulla kyetään tekemään havaintoja, hankkimaan olennaista tietoa, käynnistämään inhimillisiä prosesseja ja rakentamaan kumppanuutta. Ihmissuhdetaitoa tarvitaan työskentelyssä asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden kanssa.

Taito työskennellä inhimillisten ja yhteisöllisten prosessien kanssa, merkitsee yleensä työskentelyä joskus hyvinkin monialaisen ihmissuhdeverkoston kanssa. Se tarkoittaa kykyä ymmärtää erilaisten interventioiden todennäköisiä vaikutuksia sekä kykyä sovittaa oma työtapansa siten, että työskentely edistää asetetun tavoitteen saavuttamista.

Reflektion käyttö tiedon, kokemuksen ja osaamisen näkyväksi tekemisessä sekä prosessien edistämiseksi on sosiaalityön osaamisen keskeinen alue. Se on yksi muoto sosiaalityön vuorovaikutuksellista osaamista. Sosiaalityön osaamiseen liittyy myös käytännöllinen taito hyödyntää erilaisia sosiaalipalveluita ja etuuksia asiakkaan tai asiakasryhmän elämäntilanteen tai toimintakyvyn parantamiseen. Sosiaalinen raportointi on taitoa raportoida yksilötasolta nousevia ilmiöitä siten, että niistä nousee kysymyksiä myös rakenteellisen tason suunnittelun, kehittämisen, hallinnon ja politiikan kysymyksiksi.

RAKENNEMUUTOKSET

Sosiaalityön asiantuntijuutta voidaan tarkastella suhteessa eri tason rakennemuutoksiin:

- yhteiskunnallisiin rakennemuutoksiin
- toiminnan rakennemuutoksiin
- organisatorisiin rakennemuutoksiin
- tietorakenteiden muutoksiin sekä
- ammattirakenteiden muutoksiin.

Seuraavassa kuvaan muutamin esimerkein sitä, miten sosiaalityön asiantuntijuus on omassa työssäni vaikuttanut erilaisten rakennemuutosten suunnitteluun tai toteuttamiseen.

Yhteiskunnalliset rakennemuutokset: Esimerkiksi sosiaalityön asiantuntijuuden hyödyntämisestä yhteiskunnallisissa rakennemuutoksessa sopii urbaani sosiaalipolitiikka. Kun sosiaalityö jäsentää maailmaa ilmiöistä, eikä hallinnollisista järjestelmistä käsin, se alkaa havaita esimerkiksi samanlaisten sosiaalisten ilmiöiden ongelmien – maantieteellistä kasaantumista, erilaisten ongelmien ja tarpeiden yhteen kytkeytymistä yksilöiden tai yhteisöjen elämässä sekä elinympäristöjen, elämäntilanteiden ja ihmisten toiminnan välisiä

yhteyksiä. Erityisen selkeästi tämänlaatuiset kasautumat ja kytkennät näkyvät kaupunki-alueilla. Siitä puolestaan seuraa, että syntyy tarve hallinnonalat ja ammatilliset reviirit ylittäviin toimintoihin. Tästä seuraa uudenlaisten verkostopohjaisten ja kumppanuuteen perustuvien interventioiden kehittyminen. Näiden lähestymistapojen toteuttamisessa sosiaalityön vuorovaikutuksellinen ja yhteisöllinen osaaminen on käyttökelpoinen menetelmä. Sosiaalityön asiantuntijuus voi edistää kaupunkimaisissa yhteisöissä tarpeellista rakenteellista muutosta, siirtymistä sektoripohjaisesta aluepohjaiseen työskentelytapaan.

Sosiaalityön arvoihin perustuva 'empowerment' -työorientaationa ja tavoitteena soveltuu niin ikään siihen yhteiskunnalliseen rakennemuutokseen, jossa tarvitaan työskentelyä vähävoimaisten ryhmien syrjimistä ja syrjäytymistä vastaan. Tämä on osoittautunut erityisen tärkeäksi sellaisilla alueilla, missä vähävoimaisia ryhmiä keskittyy runsaasti samoille asuinalueille. Tällöin voidaan hyödyntää näiden ryhmien ja yksilöiden keskinäistä tukea ja yhteistä toimintaa. Sosiaalipoliittisen orientaation muutosta keskitetysti ohjatusta ja sektorikohtaisesta hallinnoinnista kohti asukaslähtöistä ja monialaista 'empowerment' -tavoitteista kumppanuutta voidaan hyvällä syyllä pitää yhteiskuntapolitiikan rakenteellisena muutoksena.

Toiminnan rakennemuutokset: Toiminnan rakennemuutoksista esimerkiksi sopii vammaispolitiikan muutos 1980-luvulla. Tuolloin vammaispolitiikan keskeinen lähestymistavan ja toiminnan muutos tapahtui vammaisuuden määrittelyn muutoksen kautta. Vammaisuus määriteltiin uudella tavalla. Se ei ole vain yksilön ominaisuus, vaan yhtä paljon ympäristön rajoituksista kuin vammaisen ihmisen toimintarajoituksista johtuvaa. Keskeistä oli tarkastella ympäristön antamien mahdollisuuksien ja yksilön toimintaedellytysten välistä suhdetta.

Ympäristön ja yksilön väliseen suhteeseen liittyvät kysymykset ja lainalaisuudet ovat tyypillisesti sosiaalityön asiantuntijuutta. Niin ikään yhteiskunnallisten, yhteisöllisten ja yksilöllisten muutosprosessien ymmärtäminen ja niissä toimiminen ovat sosiaalityön työaluetta. Miten työskennellään torjuvien asenteiden tai tyystin toisenlaisten tehtäväalueiden edustajien esimerkiksi terveydenhuolto, opetus, rakentaminen, tekniikka, yhdyskuntasuunnittelu – kanssa niin, että vähin erin rakentuu yhteisiä tavoitteita? Yhteistyötä edellyttävissä tai eri toimijoiden intressiritiriitoja sisältävissä tilanteissa voidaan soveltaa samoja ihmissuhdetyön työtapoja kuin työskentelyssä yksilöasiakkaiden kanssa.

Organisaatioiden rakennemuutokset: Helsingin sosiaaliviraston muodostuminen 1980-luvun puolivälissä sektoripohjaisista virastoista yhdeksi aluepohjaiseksi organisaatioksi on esimerkki organisaation rakennemuutoksesta. Olennaista muutoksessa oli ihmisten ja elinympäristön välisen suhteen uudenvuorokainen ymmärtäminen. Lainsäädännön taikka ammatillisten reviirien mukaan jäsentyneestä rakenteesta siirryttiin organisaatioon, joka tukee asiakkaiden liittymistä ympäröiviin yhteisöihin ja kiinnittymistä oman alueen ihmisympäristöön. Poistamalla tai madaltamalla pinttyneitä sektorirajoja voidaan yhdistää voimavaroja ja luoda elämäntilanteisiin sovitettuja palvelukokonaisuuksia. Näen tämän muutoksen heijastelevan sosiaalityön lähestymistapaa, jossa asiakkaan elämäntilanne on keskeinen toimintaa suuntaava tekijä, ei hallinto tai lainsäädäntö.

Helsingin sosiaalivirasto on hyvä esimerkki myös siitä, miten paljon aikaa tarvitaan uusien työorientaatioiden syntyemiseen sen jälkeen, kun organisatoriset rakenteet on uu-

distettu. Meidän kokemuksemme perusteella näyttää siltä, että uudistuksen toimintatapa alkaa toteutua työkäytännöissä vasta 10–15 vuoden kuluttua. Syksyllä 1999 – 14 vuotta muutoksen jälkeen – sosiaalivirastossa on valmistunut raportti, jossa käytännön sosiaalityöntekijät kuvaavat omaa näkemystään aluesosiaalityöstä. Toki aluepohjaisia työkäytäntöjä on syntynyt jo aikaisemmin, mutta kirjalliseen muotoon ne ovat kiteytyneet vasta nyt.

Organisaatiouudistusten läpiviemisessä sosiaalityön asiantuntemusta ja kokemusta tarvitaan muutoksen ehtojen ja edellytysten tuntemisessa, esimerkiksi realistisen aikataulun laatimisessa, mutta myös itse muutosprosessin ymmärtämisessä ja läpiviemisessä. Kun ymmärretään työkäytäntöjen uudistumiseen sisältyvät inhimilliset ja sosiaaliset prosessit, osataan asettaa odotukset realistiselle tasolle ja myös rakentaa vähitellen toteutuvaa positiivisten kokemusten ketjua sen sijaan että jouduttaisiin ylimitoitettujen tavoitteiden ja ylikireiden aikataulujen aikaansaamaan negatiivisten kokemusten kierteeseen.

Tietorakenteiden muutos: Toimin opetushallituksen asettaman sosiaali- ja terveystieteiden koulutustoimikunnan puheenjohtajana miltei koko sen ajan, kun lähihoitajan koulutusohjelmaa luotiin. Miten sosiaalityön asiantuntemus vaikutti kokonaan toisen ammatin rakentamiseen, erityisesti uudenlaisen tietopohjan ja uuden osaamisalueen luomiseen? Myös tässä työssä näkyvät sosiaalityön kokemuksesta ja asiantuntemuksesta nousevat orientaatioerot perinteisiin tiedollisiin rakenteisiin taikka ammatillisiin tehtävä-rakenteisiin.

Lähihoitajan koulutuksessa ylitetään sosiaalisen ja terveydellisen reviirin raja sekä tietopohjassa että ammatillisessa osaamisessa. Myös tässä olennainen lähtökohta on ihmisen ja hänen elämäntilanteensa, johon käytännöllinen osaaminen ankkuroidaan. Ongelmaksi koulutuksen uudistamisessa nousi se, että tähän kokonaisnäkemykseen soveltuva tietopohjaa ei ollut valmiina olemassa. Koska sosiaali- ja terveystieteiden tieto on jäsentynyt perinteisten tieteenalojen ja ammatillisten osaamisalueiden mukaan, oli koko ajan ponnisteltava sitä vastaan, että vanhat rakenteet edelleen ohjaisivat uuden ammatin kehittymistä. Opetusinstituutio samoin kuin käytännön työelämä toimivat vielä vanhojen rakenteiden mukaan, eikä uusia tietorakenteita ollut käytettävissä. Opettajilla ei itsellään ollut kokemusta lähihoitajan työstä eikä myöskään sen vaatimasta tietosisällöstä. Tietoalueet rakennettiin aikaisempien yhdistelmistä, mikä merkitsi sitä, että ehyt ydin jäi puuttumaan.

Sosiaalityön asiantuntemus auttoi ensi sijassa uudistustehtävän luonteen ymmärtämisessä ja muutoksen syvyyden tajuamisessa. Sosiaalityö on ammattina kamppaillut samanlaisten kysymysten kanssa. Koska tietopohja täytyy rakentaa käytännön kokemuksesta syntyvän tiedon pohjalle, ymmärtää myös sen, miksi uuden ammatin rakentamiseen ja sitä vastaavan tehtävärakenteen luomiseen työelämässä tarvitaan useampi sukupolvi. Sosiaalityön kokemus auttoi myös oivaltamaan, että on kasvatettava myös tiedon rakentajia, sellaisia käytännön työntekijöitä joista kasvaa oman ammattialansa tiedon tuottajia. Ammattikorkeakoulujen kohdalla on kysymys hieman samanlaatuisesta tilanteesta: rakennetaan uusien ammattien tietopohjaa ja osaamista käytännöstä elävästä elämästä käsin.

Ammattirakenteiden muutos: Sosiaalihuollon sisällä erityisesti toimeentulotuen käsittelyssä on parhaillaan käynnissä rakenteellinen muutos. Ns. norminmukainen

toimeentulotuen käsittely on muodostumassa entistä suuremmassa määrin omaksi tehtäväalueekseen, etuuskäsittelyksi (nimikkeitä on monia). Sosiaalityöntekijöiden tehtäväksi muodostuu puolestaan asiakkaiden tukeminen erilaisissa vaikeissa elämäntilanteissa ja toimeentulotuen käsittely silloin, kun tarvitaan yksilöllistä harkintaa taikka taloudellisen auttamisen ja muun tuen yhdistämistä yksilöllisellä tavalla.

Tätä muutosta olen seurannut pääasiassa sivusta. Uudistuminen on käynnistynyt suuressa määrin käytännön tarpeista ja käytännön työntekijöiden toteuttamana. On kiinnostava nähdä, miten etuuskäsittely alkaa jäsentyä, minkälaiseksi muodostuu suhde sosiaalityöhön ja työnjako kahden tehtävän välillä. Kysymyksessä on selvästi sosiaalihuollon sisäinen rakenteellinen muutos, joka antaa mahdollisuuden ja tilaa sosiaalityön ydintehtävän vahvistamiselle ja uudenlaisten osaamisten kehittämiseksi.

LOPUKSI

Yhteenvetona ammatillisista kokemuksistani erilaisissa rakenteellisissa muutoksissa voin todeta, että keskeistä sosiaalityön asiantuntemuksen hyödyntämisessä on ollut:

- ihmisten ja elämäntilanteiden ottaminen rakennemuutosten keskeiseksi näkökulmaksi
- työskentely kokemusten kautta ja käytännön havainnoja jäsentäen
- rakennemuutoksen kohteena olevia ilmiöitä koskevan teoreettisen tiedon hyödyntäminen
- käytettävissä olevan tiedon rinnalla valmius tieteenalakohtaisten tietorakenteiden ylittämiseen silloin, kun kohteena olevat ilmiöt eivät tule ymmärrettäviksi niiden käsittein tai lähestymistavoin
- perinteisten ammatillisten osaamisreviirien ylittäminen silloin kun se tehtävän kannalta on tarpeen
- tiedollisten, sosiaalisten ja tunneperäisten aineiden yhteen kytkeminen muutosprosessien käytännön toteuttamisessa
- rakennemuutosten inhimillisen ja sosiaalisen ulottuvuuden näkyväksi tekeminen.

AULIKKI KANANOJA

TYÖRYHMIEN TIIVISTELMIÄ

SOSIAALIALAN KÄYTÄNNÖN OHJAUKSEN JA OPETUKSEN KEHITTÄMINEN

– Jyväskylän ammattikorkeakoulun ja Jyväskylän yliopiston työelämälähtöinen yhteistyöprojekti

Jyväskylän ammattikorkeakoulu ja Jyväskylän yliopisto ovat toteuttaneet yhdessä Jyvässeudun sosiaalialan työelämän kanssa 'Sosiaalialan asiantuntijuuden rakentuminen' -projektin vuosina 1997–1999. Hankkeelle perustettiin ohjaus- ja asiantuntijaryhmä, joka koostui ammattikorkeakoulun, yliopiston ja työelämän edustajista. Yleisenä tavoitteena oli selvittää ammattikorkeakoulun ja yliopiston tuottaman sosiaalialan asiantuntijuuden yhtäläisyyksiä ja eroja, profiloida sosiaalialan koulutusyhteisöjen asiantuntijuusprofilia, selkiinnuttaa ammattikorkeakoulun ja yliopiston keskinäistä työnjakoa sekä kehittää ja vakiinnuttaa yhteistyötä. Hankkeen konkreettisenä toteuttamismuotona järjestettiin käytännön ohjaajien ja opettajien koulutusprojekti, jonka aikana kouluttaujut tuottivat oman asiantuntijuutensa kehittymisestä kirjallisia analyysejä, jotka muodostavat tutkimusaineiston.

KOULUTUSPROJEKTIN TOTEUTUS

Koulutukseen osallistui sekä sosiaalipalvelutyön että sosiaalityön käytännön ohjaajina ja opettajina toimivia ammattilaisia. Koulutautumisprojekti toimi ohjauksen asiantuntijuuden kehittymisen arenana. Ohjaajakoulutus oli laajuudeltaan 15 opintoviikkoa ja toteutettiin puolentoista vuoden aikana. Ohjausosaamista kehitettiin kontakti- ja etäopetuksena, tutor-ryhmissä, toteuttamalla oma ohjaussuhde ja laatimalla lopputyönä käytännön ohjauksen kehittämishanke. Koulutuksessa työskenneltiin sekä ammatillisissa että moniammatillisissa ryhmissä. Koulutus toteutui prosessiluonteisesti siten, että jatkuva kouluttaujien palaute, vuorovaikutuksellinen arviointi ja projektiryhmän keskustelut ohjasivat opintokokonaisuuden etenemistä.

TEOREETTISIA PERUSTELUJA

Käytännön ohjaaja- ja opettajakoulutus perustui ajatukselle asiantuntijuuden rakentumisesta sosiaalisesti ammattikäytännöissä. Sosiaalialan asiantuntijuus näyttää kiinnittyvän jaetun ja reflektiivisen asiantuntijuuden käsitteisiin. Ohjauksen asiantuntijuus puolestaan kehittyy toisaalta omakohtaisena ammatillisena prosessina ja toisaalta yhteisenä ja jaettuna. Sosiaalialan asiantuntijuuden ja erityisesti ohjauksen osaamisen kehittymistä tullaan arvioimaan substanssin, oppimisen, ohjauksen sekä jaetun asiantuntijuuden ulottuvuuksilla.

ALUSTAVIA HAVAINTOJA PROSESSISTA

Substanssiasiiantuntijuus: Koulutusprosessin alussa osallistujien asiantuntijuuspuhetta leimasi formaalisuus ja organisaatiokeskeisyys. Lopussa tilaa sai enemmän omakohtainen ja persoonallinen puhe, mikä viittaa asiantuntijuuden reflektiivisyyden lisääntymiseen.

Oppimisen ja ohjauksen asiantuntijuus: Sekä sosiaalipalvelutyön että sosiaalityön ammattilaiset korostivat käytännön ja teorian yhteennivomista, mutta yhtä painokkaasti käytännön osaamista. Käytännön ensisijaisuus tuli esille siinä, että teoria viimekädessä testataan käytännössä. Osallistujat tähdensivät jatkuvaa kehittymistä ammatillisessa osaamisessa. Substanssiasiantuntijuuteen verrattuna oppiminen ja ohjaus sai niukemmin tilaa ammattianalyseissä. Loppuarvioinneissaan käytännön ohjaajat ja opettajat arvioivat ohjausvalmiuksiansa kehittyneen, mikä ilmenee sekä ohjauksen teorian että käytännön taitojen lisääntymisenä. Ohjausvalmiuksien arvostus osana sosiaalialan asiantuntijuutta lisääntyi.

Jaettu asiantuntijuus: Osallistujien tuotokset kertovat sosiaalipalvelutyön ja sosiaalityön ammattilaisten keskinäisen tuntemuksen lisääntyneen koulutusprosessin aikana. Vuorovaikutus syveni ja kumppanuus hahmottui selkeämmin erityisesti asiakastyön näkökulmasta.

Projektin muu tuotos: Ohjaajakoulutuksen asiantuntijaluennot on koottu artikkelijulkaisuksi: ”Sinä poljet minä ohjaan. Sosiaalialan käytännön ohjauksen teoreettisia perusteita.” Toim. Sinikka Hakonen, Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 2, 1999. Loppuraportti Sinikka Hakonen: ”Polkuja asiantuntijuuteen – sosiaalialan käytännön ohjauksen kehittäminen”, Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja, 1999, ilmestyy kevään 2000 aikana. Aineiston analyysi jatkuu jatko-opintojen opinnäytetyönä Jyväskylän yliopistossa. Projektin yhteistyökumppanit jatkavat yhteistyötä asiantuntijaverkostona.

SINIKKA HAKONEN

Jyväskylän ammattikorkeakoulu

KOKEMUKSIA MENTOR-KOULUTUKSESTA TAMPEREEN YLIOPISTOSSA

Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitos on lähtenyt voimakkaasti kehittämään käytännön opetustaan sekä kentän sosiaalityöntekijöiden tarpeista että monipuolistaakseen suhteitaan alan ammattilaisiin ja organisaatioihin ja tarkentaakseen omaa opetus- ja tutkimusprofiiliaan suhteessa ajassa oleviin hankkeisiin. Kyseessä on ollut mittava hanke ja rahoitushakemus sekä koulutusesitys laitettiin vireille keväällä 1998 lisäresurssin saamiseksi, koska pelkästään laitoksen vakinaisin voimin ei tätä hanketta arvioitu voitavan viedä läpi.

RAKENNE JA SISÄLLÖT

Länsi-Suomen lääninhallituksen tuella koulutus käynnistyi mentor-koulutuksen nimellä vuoden 1999 alussa sosiaalityön käytännön opettajille. Mentoroinnissa on kyse kokemuksen välittämisestä, opiskelijan ohjaamisesta ja tukemisesta oman ammatti-identiteetin löytämiseksi. Ensimmäisessä koulutusohjelmassa (10 ov) on ollut 21 osallistujaa ja he valmistuivat 21.10.1999. Toinen kahdeksan kuukauden mittainen mentor-kurssi (12 ov) alkoi välittömästi tämän jälkeen ja siinä on 20 osallistujaa. Koulutuskokonaisuudet ovat rakentuneet lähiopetuspäivistä, kirjallisuudesta ja lopputyöstä. Ohjelmaan on sisällytetty laitoksen tutkijoiden luentosarja heidän omista ajankohtaisista tutkimuksistaan, lisäksi henkilökohtaista ohjausta omaan oppimistehtävään on ollut mahdollisuus saada laitoksen opettajilta. Sosiaalityön taitojen opetus ja käytännön opetus perustutkinnon ohjelmassa ja kentän käytännön opettajien eli mentoreiden koulutus tapahtuvat rinnakkaisina prosesseina vuorovaikutuksessa toistensa kanssa.

KÄYTETYT RESURSSIT

Koulutusta johtamaan on palkattu laitoksen ulkopuolelta osa-aikainen (1/4) työn-ohjaajakoulutuksen käynyt sosiaalityöntekijä. Lähiopetusjaksoille on ostettu asiantuntijaluentoja tarvittaessa, enimmäkseen on käytetty laitoksen omien opettajien ja tutkijoiden, erityisesti käytännön opetuksesta vastaavien, työpanosta.

KOETUT HYÖDYT

Koulutuksen aikana on kerätty jatkuvaa palautetta kurssilaisilta ja niitä on käsitelty koulutuksen ohjausryhmässä, jossa on jäsenenä ollut myös mentor-opiskelija. Kurseille osallistuvat ovat olleet kokenutta joukkoa niin työvuosien kuin ohjaajavuosien suhteen: ensimmäisellä kurssilla olleet olivat toimineet kolmanneksen työvuosistaan opiskelijoiden käytännön ohjaajina. Ensimmäisen kurssin loputtua kysyttiin syvennetty palaute koulutuksen kokonaisuudesta: jaksoiden sisältöteemat, järjestys ja opetuksen organisointi saivat hyvän arvostuksen, sen sijaan kurssin yhteensovittaminen täysiaikaisen työn kanssa tuotti ajoittain kurssilaisille ongelmia. Koska monien omista opinnoista oli kulunut jo 15 – 20 vuotta, useimmat arvostivat korkeimmalle juuri uuden sosiaalityön kirjallisuuden ja tutkimusten lukemisen ja prosessoinnin. Toiselle sijalle nousi asiantuntijuuden ja ammatti-identiteetin vahvistuminen. Ohjaussuhteeseen liittyvän tiedon ja harjoitusten antaman hyödyn sekä oman jaksamisen parantumisen kurssilaiset nostivat seuraaville sijoille. Eni-

ten kuitenkin kiitettiin kurssin innostavaa ja voimavaroja antavaa henkeä, joka auttoi löytämään oman asiantuntijuuden ja kohotti oman työn arvostusta. Tämä on näkynyt yleisenä toimintakykyisyyden lisääntymisenä mm. monissa kurssin aikana käynnistyneissä projekteissa ja kehittämishankkeissa, mitä voidaan pitää osoituksena kurssin vaikuttavuudesta.

MISSÄ KOULUTUSTA ON ESITELTY JA SIITÄ KIRJOITETTU

Sosiaalityöntekijä (9/99) ja Nordisk Sosialt Arbeid (4/99) -lehtiin on tuotettu artikkelit koulutuksesta, sen rakenteesta ja arvioinnista. Sosiaalityön tutkimuksen päivillä Helsingissä 10.12.99 pidettiin oma sessio laitoksen henkilökunnan vetämänä mentoroinnista ja käytännön opetuksesta. Saatujen hyvien kokemusten perusteella päätettiin, että aiheesta tullaan järjestämään seuraavilla tutkimuksen päivillä jälleen oma sessio, jossa voidaan jakaa kokemuksia ja antaa viitteitä käytäntöjen edelleen hiomiseksi.

JATKOSUUNNITELMAT

Mentoreiden kansainväliseen vaihdon kehittämiseksi on tehty alustavia suunnitelmia, samoin virtuaalifoorumin rakentaminen kentän opettajien ja laitoksen välillä on hankkeilla sekä kolmas mentor-kurssi myöhemmin resurssipankin vakiinnuttamiseksi.

PIRJO HAVUKAINEN

Tampereen yliopisto

SOSIAALITYÖ EPÄVARMUUDEN OLOISSA

Alustus pohjautuu seuraavaan julkaisuun: Kempainen Tarja & Koskinen Simo & Pohjola Anneli & Urponen Kyösti 1998: Sosiaalityö epävarmuuden oloissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 28. Rovaniemi.

Tutkimuksessa analysoidaan suomalaisen sosiaalityön käytännön muotoutumista, sosiaalityölle asettuvia haasteita ja uhkia yhteiskunnallisen epävarmuuden oloissa. Tavoitteena on tarkastella sosiaalityöntekijöiden mielipiteiden ja käsitysten pohjalta sosiaalityön tehtäviä, sisältöä, yhteistyötahoja ja asiakkuutta. Tutkimuksen empiirinen aineisto hankittiin kyselylomakkeella, joka lähetettiin kaikille Oulun seudun Sosiaalityöntekijät ry:n ja Lapin Sosiaalityöntekijät ry:n jäsenille. Tutkimusjoukkoon kuuluu 179 pohjois-suomalaisista sosiaalityöntekijää.

Sosiaalityöntekijät kokevat tuntevansa hyvin ne asiakasryhmät, joita he pitävät aktiivisina avunhakijoina. Heihin kuuluvat lapsiperheet, yksinhuoltajat sekä taloudellisen tuen tarpeessa olevat asiakkaat. Perhekeskeinen sosiaalityön toimintaideologia on nostanut erityisesti lapsiperheiden kysymykset sosiaalityön keskiöön. Samalla normaali-mallin mukaisen ydinperheen ulkopuolella elävät jäävät asiakasryhminä vieraammiksi, sillä sosiaalityöntekijät kokevat omaavansa vähän tietoa esimerkiksi lapsettomista aviopareista. Asiakastyössä tulee edelleen esiin pelko sosiaalityön leimaavuudesta. Leiman pelko tuottaa asioinnin passiivisuutta, jolloin ongelmat ehtivät kehittyä pitkälle ennen avun hakemista. Tilanne uusintaa sosiaalityön painottumista viimesijaiseksi palveluksi.

Sosiaalityöntekijät ovat vaikeassa tilanteessa asiakasmäärien ja työpaineen kasvaessa. He suhtautuvat hyvin kriittisesti asiakasryhmille tarjotun avun riittävyteen. Parhaiten on pystytty auttamaan asiakasryhmiä, joilla on omat erikoistuneet palvelunsa, kuten eri vammaisryhmät, vanhukset, pitkäaikaissairaat ja lapsiperheet. Puolet sosiaalityöntekijöistä arvioi, että on syntynyt kokonaisia ryhmiä, joilla nykyisessä rakenteessa ei ole palveluja. Erityisesti nuoret, ylivelkaantuneet ja työttömät näyttävät olevan väliinputoajia.

Sosiaalityöntekijät määrittävät sosiaalityön tärkeimmäksi tehtäväksi asiakastyön. Se sisältää elämänhallinnan edistämistä, auttamista, perusturvan takaamista ja ongelmatilanteiden lievittämistä. Eniten korostetaan paneutuvaa psykososiaalista työtä ihmisten vaikeiden elämäntilanteiden ratkomisessa. Taloudellinen taantuma, joukkotyöttömyys sekä hyvinvointivaltion purkaminen ja uudelleen muotoutuminen asettavat sosiaalityölle kasvavia paineita. Sosiaalityöntekijöiden huoli syrjäytyneiden, huono-osaisten ja jalkoihin jääneiden selviytymisestä tulee ottaa vakavasti.

TARJA KEMPPAINEN

Lapin yliopisto

SOSIAALIPALVELUJEN MUUTOSSUUNTIA SAKSASSA, BRITANNIASSA JA YHDYSVALLOISSA

Esityksessä kuvataan 1990-luvun sosiaalipalvelujen muutosten pääpiirteitä Saksassa, Britanniassa ja Yhdysvalloissa. Esitys perustuu käynnissä olevaan Tampereen yliopiston johtamaan kansainväliseen tutkimushankkeeseen *The Diversities of Social Care: a comparative study on patterns of social care and their social contexts in five societies* ja se keskittyy lasten päivähoidon ja ikääntyneiden ihmisten sosiaalipalvelujen muutokseen.

Perushaasteet sosiaalipalveluille ovat eri länsimaissa varsin yhtenäiset: väestön ikääntymisen ja naisten laajemman palkkatyöhön osallistumisen aiheuttamat tarpeet formaalien sosiaalipalvelujen lisäämiseksi niin lasten kuin ikääntyneiden ihmisten hoidossa. Eri maiden tavat vastata näihin haasteisiin ovat kuitenkin olleet varsin erityyppisiä. Nämä erot selittyvät pitkälti sosiaalipalvelupolitiikan kansallisilla perinteillä sekä kyseisten yhteiskuntien erityispiirteillä.

Saksassa päivähoitotarpeen kasvuun on vastattu tekemällä lastentarhasta vuodesta 1999 lähtien universaalipalvelu, johon kaikilla lapsiperheillä on subjektiivinen oikeus. Ongelmaksi jää alle 3-vuotiaiden lasten hoito, johon palveluja on tarjolla hyvin rajoitusti sekä se, että (yleensä) puolipäiväisinä lastentarhapalvelut eivät sinällään mahdollista molempien vanhempien kokopäiväistä työssäkäyntiä. Ikääntyneiden hoitopalvelut nostettiin aiemmasta sosiaalihuollollisesta residuaalisesta asemastaan lähemmäksi terveydenhuoltoa vuonna 1995 käynnistetyllä hoitovakuutusjärjestelmällä. Sen tarjoamat etuudet jäävät kuitenkin sen verran pieniksi, ettei pitkäaikaispotilaiden köyhtyminen ja sosiaalivaran varaan joutuminen ole loppunut. Avo- ja omaishoitoa uudistuksella on pystytty jossain määrin tukemaan.

Britanniassa on vuoden 1993 *Community Care* -reformilla pyritty luomaan sosiaalipalvelumarkkinat, joilla paikallishallinto toimisi lähinnä vain palvelujen tilaajana, ei enää niiden tuottajana. Paikallisten palvelumarkkinoiden kehittyminen on monilla paikkakunnilla ollut kuitenkin hidasta. Reformilla pyrittiin kohentamaan myös palvelujen käyttäjien asemaa. Heillä on nyt oikeus saada hoitotarpeensa arvioitua sosiaalipalveluosastojen ammattilaisten toimesta, mutta sen sijaan palveluihin heillä ei ole oikeuksia, vaikka tarvearviointi osoittaisikin selvää palvelutarvetta. Lastenhoidossa britit ovat yhtäältä laajentaneet koululaitoksen jo aiemmin vahvaa roolia ottamalla jo 4-vuotiaat universaalien esikoulujärjestelmän piiriin. Toisaalta verohelpotuksin pyritään tukemaan niitä perheitä, jotka molempien vanhempien (tai ainoan vanhemman) työssäkäynnin johdosta joutuvat ostamaan kalliita yksityisiä päivähoitopalveluja.

Yhdysvalloissa julkisen päivähoidon kehittäminen on keskittynyt yksinomaan pyrkimykseen saada yksinhuoltajat ja muut toimeentulotuen saajat palkkatyöhön (*workfare*). Päivähoitopalvelut ovat lähes täysin yksityisiä, usein maanlaajuisten ketjujen tuottamia. Palveluiden sisällöissä on suuria eroja osavaltioittain ja käyttäjäryhmittäin. Päivähoitopalveluja ei juuri rahoiteta julkisesti, joitain verohelpotuksia lähinnä keskiluokalle on kuitenkin olemassa ja näiden laajentamisesta on keskusteltu. Myös ikääntyneiden ihmisten hoitopalvelut ovat Yhdysvalloissa markkinapalveluja. Toisaalta suuri osa niiden ra-

hoituksesta tulee liittovaltion vähävaraisille tarkoittamista Medicare- ja Medicaid-ohjelmista. Kyseiset ohjelmat ovat kiivaan keskustelun kohteena, mutta suuremmista muutoksista niiden suhteen ei ole tehty päätöksiä.

TEPPO KRÖGER

Tampereen yliopisto

SOSIAALITYÖN KÄYTÄNNÖN OPETUS JA SEN KEHITTÄMINEN JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOSSA

Käytännön opetuksen ja sen kehittämisen merkitys on uudella tavalla 'löydetty' sosiaalityön opintojen osana. Kehittämistyön edellytyksenä ovat hyvät käytäntöyhteydet ja vuoropuhelu yliopiston opettajien, tutkijoiden ja käytännön sosiaalityöntekijöiden välillä. Tällainen vuoropuhelu Jyväskylän yliopiston sosiaalityön opettajien, tutkijoiden ja kaupungin sosiaalityöntekijöiden ja sosiaali- ja terveystoimen koko kentän kanssa, on olemassa. Järjestämme mm. säännöllisiä kokoontumisia kaupungin sosiaalityöntekijöiden kanssa käytännön opetuksen kehittämisen tiimoilta (1-2 kertaa lukukaudessa). Jyväskylän yliopisto ja ammattikorkeakoulu ovat myös yhdessä organisoituneet koulutusta käytännön opettajina toimiville ammattilaisille.

KÄYTÄNNÖN OPETUKSEN KEHITTÄMISHANKKEET

Jyväskylän yliopiston sosiaalityön koulutuksessa on nykyisellään kaksi varsinaista käytännön opetuksen jaksoa, joista ensimmäinen tutustumisen kenttään kestää kaksi viikkoa ja jälkimmäinen, asiakastyöhön perehdyttävä jakso kaksi kuukautta. Molempien jaksosten kehittämiseksi ollaan parhaillaan etsimässä uudenlaisia käytäntöjä.

'TARJOTTIMET'

Ensimmäisen kahden viikon käytännön opetuksen jakson osalta olemme kehittämässä 'tarjottimia', joiden suunnittelusta vastaavat pääasiassa käytännön opettajina toimivat sosiaalityöntekijät. Tavoitteena on suunnitella 'vierailuohjelmia', joissa opiskelijat pääsevät tutustumaan laajasti tiettyyn sosiaalityön toimialaan aiemman yhteen toimipisteeseen tutustumisen sijasta.

KÄYTÄNNÖN OPETUKSEN ARVIOINNIN KEHITTÄMINEN

Asiakastyöhön keskittyvän käytännön opetuksessa pyrimme luomaan entistä selkeämmät ja yksityiskohtaisemmat tavoitteet, jotka sekä yliopiston että käytännön opettajat ja opiskelijat jakavat. Pyrimme myös saamaan käytännön opettajat tiiviimmin mukaan arviointiin sekä kehittämään opiskelijoiden itsearviointia. Olemme parhaillaan laatimassa arviointilomaketta, joka on tarkoitettu ottaa käyttöön kesällä 2000.

PROJEKTIOPINNOT

Jyväskylän yliopiston sosiaalityön koulutukseen on liittynyt projektityöskentely jo noin 10 vuoden ajan. Miellämme projektioinnit osaksi käytännön opetusta, vaikka se poikkeaaakin 'perinteisestä' (asiakastyön) harjoittelusta. Projektioinnissa pienet opiskelijaryhmät toimivat yhteistyössä 'kentän' toimijoiden (sosiaalityöntekijät ja muut ammattilaiset, asukasyhdistykset, järjestöt jne.) ja yliopiston opettajien ja tutkijoiden kanssa tietyn toiminnallisesti tai tutkimuksellisesti painottuneen hankkeen puitteissa. Projektien ideat tulevat kentältä. Projektityöskentely on yleistynyt sosiaalitoimen kentällä ja opintojakson tavoitteena on tutustuttaa opiskelijat tämän tyyppiseen työotteeseen. Projektioinnissa opiskelijat myös pääsevät mukaan moniammatilliseen tai -toimijaiseen työskentelyyn. Tavoitteena on lisäksi kansalais- asukas- tai asiakaslähtöisyys, osallistaminen ja uudenlaisten toimintatapojen etsiminen.

Hyvin keskeistä projektioinnissa, käytännön opetuksen jaksoissa ja koko sosiaalityön opinnoissa, on kirjoittaminen ja oman opiskelun ja oppimisen reflektointi keskustellen ja kirjoittaen. Käytännön opetuksen ja projektioinnin jaksoihin liittyy raportin kirjoittaminen ja seminaarityöskentely.

MARJO KURONEN

Jyväskylän yliopisto

NÄYTTÄMÖNÄ LUTAKKO – SOSIAALITYÖNTEKIJÄT ASUINALUEEN SUUNNITTELUPROSESSISSA

Jyväskylän keskustan aluesosiaalityöntekijät valitsivat syksyllä 1995 Lutakon täydennysrakentamisalueen ”Ekososiaalinen lähestymistapa sosiaalityössä” projektin kenttähankkeeksi (ks. Närhi 1995, 1996). Projekti oli osa ehkäisevän sosiaalipolitiikan valtakunnallista kuntaprojektia. Sosiaalityöntekijöinä olimme tuolloin kiinnostuneet Lutakosta, koska ajattelimme, että rakentamattoman alueen suunnitteluun ja toteutukseen olisi mahdollista vaikuttaa yhteistyössä asukkaiden ja muiden toimijoiden kanssa. Vuonna 1998 käynnistyneessä EU-hankkeessa Uudet paikalliset toimintatavat syrjäytymistä ehkäisemässä Lutakko oli myös yksi projektin kohdealueista Jyväskylässä (ks. esim. Turunen 1999).

Lutakko on vanha teollisuusalue keskustassa Jyväsjärven rannalla. Alue on kooltaan noin 40 hehtaaria ja sen erottaa keskustasta rautatie ja nelikaistainen ohitustie. Lutakossa on toiminut Suomen vaneritehdas Oy Wilhelm Schauman Ab. Tuotanto lopetettiin asteittain 90-luvun puoleen väliin mennessä. Yhtiö myi alueen Jyvä-Helmi Oy:lle, joka markkinoi aluetta ja myi tontit edelleen rakentajille. Jyvä-Helmi Oy käsittää useita omistajia mm. Skanska, UPM-Kymmene ja Merita. Alueen rakentaminen aloitettiin vuonna 1995 ja ensimmäiset asukkaat muuttivat uusiin asuntoihin kesällä 1996. Lutakko on suunniteltu 3000 henkilön asuinalueeksi. Työpaikkoja alueella tulee noin 2000. Tällä hetkellä alueella asuu noin 500 asukasta.

PROJEKTIN TAVOITTEET JA KEINOT

Sosiaalityön työskentelyn punaisena lankana on ollut sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA). Sosiaalisten vaikutusten arvioinnissa tarkastellaan erityisesti vaikutuksia ihmisten elinoloihin ja viihtyvyyteen. Arviointia varten on Jyväskylässä kehitetty erityinen kriteeristölista, joka tuo esiin mahdollisimman kattavasti asuinalueella huomioitavat hyvinvoinnin osatekijät. Sosiaalityön näkökulmasta olennaisinta SVA:ssa on suunnittelun moniäänisyyden ja ongelmia ennaltaehkäisevän toiminnan esiintuomisen varmistaminen yhdyskuntasuunnittelussa ja päätöksenteossa (vrt. Närhi 1996).

Työskentelymme tavoitteena on ollut:

- sosiaalityön uusi rooli elinympäristöjen suunnittelussa
- ääni asukkaille
- suunnitteluprosessin näkyväksi tekeminen
- kokemuksesta oppiminen.

Keinoina tavoitteiden toteuttamiseen ovat olleet:

- yhteistyö eri toimijoiden kanssa sekä päätöksentekoanalyysi
- fiktiiviset kertomukset
- asukaskyselyt ja asiakashaastattelut
- asukasillat ja asukaslehti

- toiminnan järjestäminen
- lähipalvelumalliprojekti.

YHTEISTYÖ KAAVOITTAJAN KANSSA JA PÄÄTÖKSENTEKOANALYYSI

Projektin alussa perehdyimme alueen osayleiskaavaan ja alueesta rakennettuun pienoismalliin. Teimme alueelle myös kävelyretkiä saadaksemme konkreettisen kuvan alueesta. Kaavoittajien kanssa osallistuimme koulutukseen, jossa yritimme yhdessä luoda mallia siitä, miten sosiaalityön asiantuntijuus saataisiin suunnittelun käyttöön.

Projektissa olemme tutkineet, kuinka päätöksenteko etenee alueen kaavoituksessa. Olemme tutustuneet eri asiakirjoihin ja olleet yhteydessä Lutakon kaavoituksesta vastaavien kanssa. Tällä tavalla olemme saaneet hyödyllistä tietoa siitä, missä vaiheessa ja miten kaavoitukseen voidaan saada muutoksia, jotka edistävät asukkaiden hyvinvointia. Olemme luoneet luontevia kontakteja kaavoittajiin.

Kontakteista huolimatta yhteistyö ei ole toiminut odotetusti. Kaavoittaja haluaa neuvotella kaavoitukseen liittyvistä asioista vain sosiaali- ja terveystoimen päällikötason kanssa. Myös sosiaalitoimen sisällä hallintohenkilöt vastaavat yhteyksistä kaavoittajiin, joten sosiaalityön asiantuntemus jää helposti hyödyntämättä. Projektin kuluessa sosiaalityöntekijät ovat antaneet asiantuntijatietaa kaavoittajalle, maanomistajalle, rakennuttajalle ja muille toimijoille suunnittelun ja päätöksenteon pohjaksi.

Vuonna 2000 voimaan tullut maankäyttö- ja rakennuslaki edellyttää osallistumissuunnitelman laatimista. Uuden lain myötä odotamme sosiaalityön, asukkaiden ja kaavoittajien välisen yhteistyön tiivistymistä. Suunnitelmissa on ollut yhteisen koulutuksen järjestäminen, missä sovittaisiin osallistumissuunnitelman pelisäännöistä.

FIKTIIVISET KERTOMUKSET JA ASUKASKYSELYT

Ennen ensimmäisten talojen valmistumista keväällä 1996 sosiaalityöntekijät ennakoivat fiktiivisten henkilöiden näkökulmasta alueen mahdollisuuksia ja uhkakuvia. Fiktiiviset henkilöt edustivat eri väestöryhmiä. (Ks. Hotanen ym. 1997.)

Ensimmäisten talojen valmistuttua syksyllä 1996 teimme yhteistyössä yliopiston kanssa asukaskyselyn arvioidaksemme alueen sosiaalisia vaikutuksia. Asukaskyselyjä jatkettiin vuosina 1997 ja 1998. Kyselyjen (vrt. Autio, Mäki-Runsas & Saavalainen 1997; Leinonen & Opari 1998; Juhola, Lahtinen, Pelli-Kruskopf & Siirilä 1999) tavoitteena on ollut selvittää asukkaiden elinoloja ja viihtymistä Lutakossa sekä tuoda esiin asukkaiden ääniä suunnitteluprosessissa. Tavoitteena on ollut myös ongelmien ennalta-ehkäiseminen alueen jatkosuunnittelussa ja -toteutuksessa.

Fiktiivisten kertomusten ihmiset vastaavat mielestämme hyvin nykyistä Lutakon asukasrakennetta. Sekä fiktiivisten että kyselyihin vastanneiden talouksien näkemykset alueesta olivat yhdenmukaisia, mutta erojakin löytyi. Esimerkiksi asuntojen tärinää emme osanneet ennakoida ilmeisesti eivät myöskään rakennusalan ammattilaiset.

Kyselyjen tulokset on annettu tiedoksi maanomistajille, rakennuttajille, kaavoittajille ja suunnittelijoille. Nämä toimijat ovat vakuuttaneet, että asukkaiden näkemykset vaikuttavat jatkotoimenpiteisiin. Kyselyillä on siis saatu asukkaiden ääni kuuluvaksi, mutta arvoitukseksi jää, onko sillä vaikutusta. Sosiaalityön kannalta olemme saaneet arvokasta tietoa alueen elinoloista, asukkaiden toiveista ja osallistumishalukkuudesta.

ASUKASILLAT JA ASUKASLEHTI

Ensimmäisen asukaskyselyn valmistuttua aloimme suunnitella asukasiltaa. Kutsuimme suunnittelutilaisuuteen talotoimikuntien puheenjohtajat, kaavoittajat sekä maanomistajan. Tilaisuuden alkuperäinen tavoite asukasillan järjestämisestä laajeni tuolloin muuhunkin yhteistyöhön. Sosiaalityöntekijöinä siis käynnistimme asukkaiden, kaavoituksen, maanomistajan ja aluesosiaalityöntekijöiden käytännön yhteistyön.

Asukasilloja on järjestetty pari kertaa vuodessa. Asukasilloissa on asukkaiden lisäksi ollut mukana maanomistajan edustaja, rakennuttajia sekä eri viranomaisia. Tavoitteena on ollut tarjota asukkaille foorumi tuoda esille omia näkökulmiaan Lutakon suunniteluun ja rakentamiseen sekä tiedottaa asukkaille rakentamisen nykytilanteesta, lähiajan suunnitelmista sekä asukaskyselyjen tuloksista. Asukkaat ovat kokeneet asukasillat tärkeäksi tiedonlähteeksi. Toisaalta asukasillasta ei ole muodostunut sellaista foorumia, jossa asukkaat todella voisivat vaikuttaa. Asukasillojen yksi konkreettinen tulos on kuitenkin ollut alueen asukaslehden toteuttaminen. Lehti on ilmestynyt noin puolen vuoden välein. Toteutuksesta on vastannut Tiimiakatemia (alueella sijaitseva ammattikoulun markkinoinnin erikoisyksikkö) yhdessä asukkaiden kanssa. Lehden rahoituksesta vastaa maanomistaja.

Asukasillojen tavoitteena on ollut myös aktivoita asukkaita yhteistoimintaan esimerkiksi perustamaan asukasyhdistystä. Asukkaat ovat olleet kiinnostuneita yhteistoiminnasta, mutta eivät ole toistaiseksi nähneet edellytyksiä (riittävästi asukkaita) yhdistyksen perustamiselle.

TOIMINNAN JÄRJESTÄMINEN

Asukaskyselyjen perusteella alueen asukkaat ovat kaivanneet alueelle toimintamahdollisuuksia varhaisnuorille. Seurakunnan lapsi- ja nuorisotyö oli jo aloittanut alueella omat lapsityön kerhot alueen erään taloyhtiön kerhotiloissa. Seurakunnan työntekijät ovat olleet myös asukasillassa aktivoidakseen alueen asukkaita varhaisnuorisotyöhön. Alueen asukkaat eivät tuolloin olleet valmiita organisoimaan kerhotoimintaa. Tämän jälkeen löytyi varhaisnuorisojärjestö, joka olisi voinut aloittaa varhaisnuorille toimintaa taloyhtiön kerhotiloissa. Varhaisnuorisotyö ei kuitenkaan pystynyt aloittamaan kerhotoimintaa, koska taloyhtiö vaati tiloista kohtuutonta vuokraa. Toisin sanoen, vaikka asukkaat toivoivat alueen lapsille ja nuorille kerhotoimintaa, he eivät kuitenkaan olleet vielä valmiita tekemään asian hyväksi mitään. Asukkailta puuttuu vielä toimintaan tarvittava yhteishenki, jota ei ole syntynyt mm. joidenkin talojen asukkaiden suuren vaihtuvuuden vuoksi.

ASIAKASHAASTATTELUT

Sosiaalityön asiakastilanteessa kertyy runsaasti tietoa siitä, miten asukkaat kokevat asuamisen asuinalueellaan. Tämä tieto jää useimmiten kirjaamatta ja hyödyntämättä. Sosiaalityöntekijöinä halusimme selvittää tarkemmin onko ympäristöllä vaikutusta ihmisen hyvinvointiin. Tästä syystä kehitettiin SVA-kriteeristön pohjalta haastattelurunko sosiaalityön käyttöön.

Asiakashaastattelun tarkoituksena on auttaa sosiaalityöntekijää ja asiakasta yhdessä pohtimaan ja löytämään resursseja, jotka voisivat edistää asiakkaan hyvinvointia alueella. Toisaalta haastattelun avulla on mahdollisuus kartoittaa asiakkaiden kokemuksia alueestaan ja sitä kautta hyödyntää heidän asiantuntemustaan alueen kehittämisessä. Asiakashaastatteluja on tehty vasta muutamia. Asiukkaat kokivat positiivisena mahdollisuuden

kertoa käsityksiään asuinalueestaan. On huomattu, että asiakashaastattelujen kautta tullut tieto ei oleellisesti poikkea asukaskyselyjen antamasta tiedosta.

Tarkoituksena on jatkaa haastatteluja ja haastattelurungon kehittämistä uudelleenlaiksi sosiaalityön työvälineeksi. Sosiaalityöntekijä saa asiakkaiden kautta sellaista tietoa asuinalueesta, jolla on painoarvoa asuinalueen arvioinnissa ja kehittämisessä.

LÄHIPALVELUMALLI

Lutakon lähipalvelujen suunnittelua varten on perustettu työryhmä, joka koostuu eri hallintokuntien, maanomistajan, rakennuttajan, yliopiston, kolmannen sektorin sekä asukkaiden edustajista. Työryhmään kuuluu myös sosiaalityöntekijä. Sosiaalityön tavoitteena työryhmässä on sosiaalityön näkökulman tuominen neuvottelupöytään sekä asukkaiden osallistumisen ja vaikuttamisen tukeminen. Sosiaalityöntekijöinä olemme huolissamme yksittäisen asukkaan vaikuttamismahdollisuuksien toteutumisesta työryhmässä. Samalla myös sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuudet ovat olleet vähäiset. Toisaalta olemme työryhmässä oppineet näkemään suunnitteluprosessin monimutkaisuuden sekä tuntemaan kaavoittajia, maanomistajia, rakennuttajia ja muita tahoja.

ARVIOINTIA LUTAKON RAKENTAMISESTA

Kun sosiaalityöntekijät keväällä 1996 ennakoivat alueen mahdollisuuksia ja uhkakuvia fiktiivisten asukkaiden näkökulmasta, tuli esiin seuraavia asioita jotka tulisi ottaa huomioon alueen suunnittelussa ja toteutuksessa (vrt. Hotanen ym. 1997):

- asuntojen hinta ja muunneltavuus
- esteettömyys
- palvelut alueelle ajoissa
- asukkaiden vaikuttamismahdollisuudet suunnitteluun
- asukkaiden pysyvyys
- toimintakeskuksen jouduttaminen
- Lutakon tanssisali, työttömien yhdistyksen Rantakievari ja vanhan tehtaan työpajatila säilytettävä
- leveämpi rantakaista
- liikennejärjestelyt
- pienten lasten turvallisuuden varmistaminen
- pimeät paikat
- messu- ja kongressikeskus asukkaiden käyttöön.

Kun nyt vuonna 2000 arvioimme alueen asukkaiden ja sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta edellä mainittuja asioita, on niitä alueen suunnittelussa ja rakentamisessa huomioitu yllättävän huonosti. Asukkaiden vaikutusmahdollisuudet alueen suunnitteluun ovat olleet minimaaliset. Lutakon tanssisali ja Rantakievari puretaan. Rantakaistat ovat suunnittelussa jatkuvasti kaventuneet. Alueen läpi rakennetaan vilkasliikenteistä katuja, mikä huolestuttaa etenkin lapsiperheitä. Suurin osa asukkaista suhtautuu messu- ja kongressikeskukseen myönteisesti, mutta asukkailla ei ole mahdollisuutta hyödyntää sitä alueen tarpeisiin. Toimintakeskuksen (Lähipalvelutalon) alkuperäinen idea ei ole toteu-

tunut suunnitellussa laajuudessaan, aikataulussa eikä sijainniltaan. Palveluja Lutakossa ei tällä hetkellä ole, mutta kaupalliset palvelut toteutuvat toivottavasti tämän vuoden loppuun mennessä.

Seurattessamme Lutakon suunnittelua ja rakentamista olemme huomanneet taloudellisten intressien merkitsevän enemmän kuin asukkaiden kokemaa hyvinvointi ja hyvän elinympäristön määrittelyt. Sosiaalityöntekijöinä olemme vielä samassa veneessä asukkaiden kanssa. Olemme myös oppineet sen, että kun asuinalueen maapohja on yksityisen omistuksessa, kuten Lutakossa, on alueen suunnittelu ja rakentaminen vielä entistäkin vaikeampaa. Ennen kaikkea se on tullut esille toimintakeskusta suunniteltaessa. Olemme myös havainneet, että kaavoja voidaan muuttaa riippuen intressiryhmästä. Yhteistyö kaavoittajan kanssa ei ole ollut aivan ongelmatonta, mutta sosiaalityöntekijöinä olemme oppineet paljon asuinalueen rakentamisesta ja saaneet valmiuksia toimia uusilla areenoilla. Olemme luoneet pohjaa asukkaiden osallistumiselle ja vaikuttamiselle asuinympäristönsä asioissa. Se ei ole ollut helppoa. Asukkaat ovat kiinnostuneita osallistumaan ja vaikuttamaan, mutta on vaikea löytää sellaisia areenoja, missä asukkaat kokevat, että heillä olisi todellisia vaikutusmahdollisuuksia. Olemme viritelleet verkkoja asukkaiden omaehtoiselle toiminnalle ja osallistumiselle, mutta aika ei ole ollut vielä kypsä. Tulvaisuus on kuitenkin toivoa täynnä.

OUTI KOJO, MAIJA LUMMUKKA, Mervi MÄÄTTÄ JA RITVA SOININEN

Jyväskylän sosiaali- ja terveystalvvelukeskus

Lähteet:

Autio M., Mäki-Runsas J. & Saavalainen M. (1997): Veden vierellä, kaiken keskellä. Lutakon asukkaiden näkökulma alueeseen vuosina 1996 – 1997. Teoksessa Närhi K. (toim.) (1997) Ekososiaalisuutta paikantamassa. Ekososiaalisen sosiaalityön ulottuvuuksia projektiopinnoissa. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 2. Jyväskylä.

Hotanen, A., Kumpulainen-Väistö, L., Lummukka, M. and Nirkkonen, S. (1997): Näyttämönä Lutakko. Sosiaalityöntekijöiden seikkailu fyysisessä ja sosiaalisessa ympäristössä. Jyväskylän yliopisto. Julkaisematon.

Juhola K., Lahtinen T., Pelli-Kruskopf M. & Siirilä P. (1999): Lutakko muotoutuu. Asukkaiden näkemyksiä asuinalueestaan. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön projektiopinnot. Julkaisematon.

Leinonen A. & Opari P. (1998): Lutakon ensiaskeleet. Asukkaiden näkemyksiä asuinalueestaan. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Sosiaalityön projektiopinnot. Julkaisematon.

Närhi K. (1995): Käytännön kokemuksia sosiaalityön ekososiaalisesta lähestymistavasta – sosiaalisen sisällön ja asiantuntijuuden arviointiprosessi. Jyväskylän opetussosiaalikeskuksen julkaisuja. Nro 1. Jyväskylä.

Närhi K. (1996): Sosiaalisten vaikutusten arviointi ekososiaalisen sosiaalityön välineenä. Sosiaali- ja terveysministeriö. Monisteita nro 7. Helsinki.

Turunen, P. (1999): Setting the Context. Comparison of the Three Starting Situations of the TSER-project Making New Local Policies against Social Exclusion in European Cities , Fachhochschule Magdeburg, Magdeburger Reihe. Schriften der Fachhochschule Magdeburg, Magdeburg, Verlag der Erich-Weinert-Buchhandlung.

PÄÄTÖKSENTEKIJÖIDEN PUHE PALVELURAKENTEEEN ANALYYSISSA

” ... että turhaan muka rakennettiin nämä laitokset... ”

Tutkimukseni kohteena on kehitysvamma palveluiden päätöksentekijöiden kehitysvammaisuutta, kehitysvamma palvelujen järjestämistapoja sekä palvelujen ohjausjärjestelmää koskevat diskurssit. Aineiston keruumenetelmänä käytettiin teemahaastattelua (n=36). Aineiston analyysissä sovellettiin Toulminin (1995/1958) retoriikan analyysimallia. Analyysimallissa tarkasteltiin tutkittavasta asiantilasta esitettyjä vaatimuksia ja määrittelyprosesseja.

Tutkimuksen tuloksissa korostui kehitysvammaisuuden tulkinnan asiantuntijakeskeisyys kaikkien päätöksentekijöiden osalta. Asiantuntijakeskeisyyttä ilmensi kehitysvammaisuuden normatiivinen tulkinta sekä medikalisoinnin myönteisten osa-alueiden argumentointi. Palvelujärjestelmän tulkinnassa päätöksentekijöillä oli selkeä tarve perustella palvelujen toteuttamiseen liittyvien ratkaisujensa onnistuneisuutta ja välttämättömyyttä. Ohjausjärjestelmään kuuluviksi elementeiksi legitimoitiin lait ja kehitysvammajärjestöjen toiminta.

Esitelmä on julkaistu:

Nouko-Juvonen, Susanna (1999): Että turhaan muka rakennettiin nämä laitokset Päätöksentekijöiden puhe palvelurakenteen analyysissä. Janus 4/99, 322-340.

SUSANNA NOUKO-JUVONEN
Kuntoutussäätiö

SOSIAALIPALVELUJEN MUUTOS JA ASIAKASLÄHTÖISEN ARVIOINNIN TAVAT

Asiakaslähtöisen arvioinnin tekniikat sekä tieteellisinä arviointimenetelminä että paikallishallinnon palaute- ja ohjausmekanismeina ovat olleet vireähkön kehittelyn kohteena 1990-luvulla. Palvelujen käyttäjälähtöisen arvioinnin laajenemisen taustalta voidaan löytää periaatteessa sekä professionaaliset että hallinnolliset perustelut, kun asiantuntijakeskeisen asiakaslähtöisyyttä tähdentävän retoriikan rinnalle on generoitu (osittain managerialistisen ajattelun tuottamia) konkreettisia tekniikoita, joiden avulla pyritään (enemmän tai vähemmän) systemaattisesti keräämään asiakaspalautetta ja saamaan tietoa palvelutapahtumien 'onnistuneisuudesta' asiakkaan perspektiivistä käsin tarkasteluna.

Asiakastyytyväisyyttä ja asiakasnäkökulmaa kartoittaviin arviointimenetelmiin on kuitenkin suhtauduttu erityisesti tieteellisinä arviointimenetelminä hieman vieroksuen. Niitä on arvosteltu kustannustehokkuusanalyysien tavoin kapea-alaisuudesta samalla kun on epäilty asiakkaan kyvykkyyttä palvelujen arvioinnissa. Toisaalta voidaan arvioida, että erilaisten asiakastyytyväisyyskyselyjen ja – haastattelujen tai asiakaspalauteanalyysien avulla kyetään ehkä keräämään tietoa palvelujen käyttäjien tyytyväisyyden asteesta saamiinsa palveluihin, mutta ne eivät varsinaisesti osallista asiakkaita tai kansalaisia palveluiden arvioinnissa, suunnittelussa ja organisoinnissa. Siten edellä mainitun kaltaiset asiakaslähtöisen arvioinnin tavat vastaavat lähinnä järjestelmän transparenssin lisäämisen tavoitteeseen. Ne eivät varsinaisesti riko ammatillisen tietämisen monopolia eivätkä näin 'valtaista' palvelujen saajia palvelujen suunnittelun ja organisoinnin todelliseksi 'sanojiksi' ja toimijoiksi.

Neuvottelevan evaluaation sovellukset voidaan nähdä yhtenä keinona, joita käyttämällä kyetään ylittämään joitakin asiakaslähtöisiin arviointimenetelmiin liittyviä tyypillisiä ongelmia. Tällainen useampien toimijatahojen kokemusten yhtäaikainen kohtaanto ja arviointi neuvottelevan evaluaation interaktiivisissa kehyksissä voi käynnistää refleksiivisiä prosesseja, joissa havaittavaa todellisuutta, arvoja, toiminnan esteitä ja mahdollisuuksia voidaan työstää monipuolisesti ja joissa asiakas voidaan samalla mieltää muunakin kuin datan lähteenä.

KATARIINA PERTTULA

Helsingin yliopisto

NAISET SOSIAALITYÖN PUHUJASUBJEKTEINA

Teen tutkimusta otsikolla ”Naiset sosiaalityön puhujasubjekteina”. Etsin sosiaalityöntekijänaisten haastattelu- ja muisteluhyöpuheesta heidän kokemuksiaan ja käsityksiään omasta puhujuudestaan ammattinsa edustajina. Etsin aineistoistani sitä, kuinka naiset rakentavat subjektiutta sosiaalityön asiantuntijoina/edustajina eli kuinka he asettuvat sosiaalityötä kehystäviin ja määrittäviin erilaisiin diskursseihin.

Olen kiinnostunut siitä, millaisia subjektiasemia naisille muodostuu sosiaalityön vaihtelevissa puhetilanteissa sekä siitä, millaisiin sosiaalityön tai muihin diskursseihin naiset liittyvät rakentaessaan subjektiuttaan, millaisia kamppailuja he käyvät, mitä he erilaisissa puhetilanteissa asettuvat puolustamaan/vastustamaan ja luovatko he omia, vaihtoehtoisia diskurssejaan. Lähtökohtana subjektiuden tutkimiselle puhumisen kautta on se, että puhujuuden voi mieltää toimijuudeksi, jolla muovataan paitsi maailmaa (sosiaalista todellisuutta), myös luodaan identiteettiä. Identiteettien sanotaan syntyvän subjektien astuessa diskursseihin siis kieleen, puheeseen tai kirjoitukseen.

Puhuminen on toimintaa, joka kattaa sosiaalityöntekijänaisten ammatillisen toiminnan koko kirjon: asiakassuhteet, keskustelut työtovereiden, hallinnon, tieteen ja median edustajien, sukulaisten ja tuttavien kanssa. Missä tahansa naiset asettuvat sosiaalityön edustajiksi puhumalla työstään, sen kohteena olevista yhteiskunnallista ongelmista, työn kehittämistä tai muusta työhön liittyvästä, he tulevat samalla ottaneeksi jonkin subjektiposition. Subjekteille nämä positioinnit tuottavat monenlaisia kokemuksia. Kokemuksia tuottavat myös sellaiset tilanteet, joissa subjektipositiota ei oteta puhumalla, vaan joissa jäädään olemaan hiljaa.

Pyrin tutkimuksessani selvittämään sosiaalityöntekijöiden puhumista toimintana sukupuolisensitiivisesti. Lähdän siitä, että toimijoiden sukupuolella on merkitystä puhumiskokemusten ja -muistojen muotoutumisessa. Oletan, että sukupuoli on eräs vaikuttava tekijä, kun subjektit astuvat tai ovat astumatta diskursseihin ja rakentavat niissä subjektiasemiaan.

PÄIVI PETRELIUS

Jyväskylän yliopisto

MUUTTUIKO SOSIAALIPALVELUJEN TOIMINTAYMPÄRISTÖ 1990-LUVULLA?

Käsitteellistykseni ja havaintoni perustuvat kahteen käynnissä olevaan empiriseen tutkimukseen. Ensimmäisessä, jota teen yhdessä Matti Heikkilän ja Sakari Kainulaisen kanssa, olemme tutkineet case-analyyseilla vanhoille ihmisille suunnatuissa palveluissa 1990-luvulla tapahtuneita muutoksia, aikuisille kehitysvammaisille kehitettyjä uusia palveluita sekä työttömille ja (ammatti-)koulupudokkaille nuorille tarkoitettua työpajatoimintaa. Suomea koskeva tutkimuksemme on osa yhdentoista Euroopan maan vertailua. Toinen pitkäkestoiseksi suunniteltu tutkimukseni koskee ehkäisevän sosiaalipolitiikan käytännöllistä juureutumista paikalliselle tasolle; tutkimuksen kohteena on kaikkiaan kahdeksan toimintaa, joista osa on sosiaalipalveluja.

Tulkitsen sosiaalipalvelupolitiikan toimintaympäristöksi sen yhteiskunnallisen tilanteen ja ilmapiirin, jossa yhteiskuntapoliittista keskustelua käydään ja sosiaalipolitiikkaa toteutetaan. Suomen 1990-luvun sosiaalipoliittisessa kehityksessä on havaittavissa neljä tendenssiä, jotka ulottuvat virallisista valtiollisista tavoitemäärittelyistä paikalliseen ruohonjuuritoimintaan vähintäänkin toiminnan taustalla vaikuttavana orientaationa.

(1) Hyvinvointivaltion keskitetystä hallinnasta on siirrytty desentralisaation, deregulaation ja deinstitutionaalisuuden suuntaan. Kyseiset prosessit eivät ole 1990-luvulla lanseerattuja tavoitteita, vaan aikaisempaa perua. Reformeja niiden edistämiseksi on kuitenkin toteutettu ja osin vauhditettukin 1990-luvulla, ja niiden seuraukset näkyvät sosiaalipalvelupolitiikan konkreettisella tasolla kuten palvelurakenteiden muutosten tutkijat ovat osoittaneet. Sosiaalipolitiikan suuntaamisessa ja reformipoliittisessa keskustelussa on viritelty siirtymää valtiollisesta paikalliseen ja korjaavasta ehkäisevään. Lähes 60 vuoden ajan sosiaalihallinnon paikallisuus nähtiin modernisaation esteeksi ja sitä pyrittiin muuttamaan keskitetyllä normi- ja resurssiohjauksella. Nyt 1990-luvulla modernisaation esteeksi on alettu tulkita valtiollista keskusjohtoisuutta. Sosiaalipolitiikan uudistamisen perustaksi hahmotellaan paikallisia olosuhteita ja kansalaisten elämismailmaa korostavaa ajattelu- ja toimintatapaa. On vielä vaikea sanoa, onnistuuko sosiaalipolitiikan paikallistaminen: suomalaisessa hallinnoimiskulttuurissa paikallisuus on merkinnyt tiettyä asemaa keskitetyn järjestelmän osana siihen kuuluvine takuineen yhdenvertaisuudesta. Paikallista aloitteellisuutta ja diversiteettiä ei Suomessa ole tulkittu arvoiksi.

(2) Pekka Kuusi määritteli 1960-luvun alussa tavoitteeksi harmonian löytämisen taloudellisen ja sosiaalisen kasvun välille. Kyseistä teesiä on kolmen vuosikymmenen ajan tulkittu kasvuhakuisuuden ja laajentamisen kehityksessä. 1990-luvun alun lama on viritänyt sosiaalipolitiikan ja talouden suhteen uuteen kontekstiin siten, että ne ovat alkaneet eriytyä toisistaan. Sosiaalipoliittisessa ajattelussa on ollut havaittavissa siirtymää: kun aikaisemmin sosiaali(turva)politiikkaa tulkittiin sen investointiluonteesta kautta, 1990-luvulla on voimistunut tulkinta sosiaaliturvasta kansantalouden kuormitustekijänä.

(3) Sosiaalisten sidonnaisuuksien organisoiminen globalisoituvan talouden ja vuo-

rovaikutuksen oloissa on noussut tärkeäksi sosiaalipolitiikan keskusteluissa ennen kaikkea väestön ikääntymiseen liittyvien hoivapolitiittisten haasteiden vuoksi. Niihin varautumista osoittaa se, että 1990-luvulla on voimistunut puhe welfare mixin kehittelystä, ja sitä on konkreettisesti edistetty mm. kotihoidontuki-, omaishoidontuki- ja erilaisin voucherjärjestelyin. Sosiaalipalvelupolitiikan näkökulmasta hoivan monimuotoistuminen on tulkittavissa myös julkisten sosiaalipalveluiden kritiikiksi, vaikka analyysit näyttävät vahvistavan, että toimiva welfare mix toteutuu parhaiten vahvojen julkisten palveluperinteiden oloissa.

(4) Sosiaalipoliittisen toimintaympäristön jännitteisin muutos liittyy sosiaalisiin ongelmiin ja niiden monimuotoistumiseen. Useissa analyyseissa on raportoitu syrjäytymiskehityksen voimistumista, väestön polarisoitumista ja psykososiaalisten ongelmien vaikeutumista. Tulonjakoa koskevat havainnot viittaavat siihen, että vahva tuloerojen tasoittaminen yhteiskuntapoliittisena valintana saattaa ohentua. Pohjoismaisiin yhteiskuntiin kuuluva voimakas tasa-arvotavoite yhteiskuntapoliittista uudistustyötä ohjaavana periaatteena on ehkä hieman heikentynyt.

PIRKKO-LIISA RAUHALA

Stakes/Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tulosalue

LASTEN ARKI LAITOKSESSA – ELÄMISTILA LASTENKODISSA JA SAIRAALASSA

Tutkimuksessani olen analysoinut ja vertaillut lasten näkökulmasta sairaalan ja lastenkodin arkista toimintaa: millaista lasten arkinen toiminta on niin sairaalan kuin lastenkodin fyysisissä sisätiloissa ja miten lapset niissä rakentavat omaa arkeaan. Olen soveltanut etnometodologisen ja etnografisen tutkimuksen periaatteita. Tutkimuksessani irrottaudutaan ongelmaakeskeisyydestä ja lähestymistavaksi on valittu hyvinvoinnin näkökulma, jolloin ei keskitytä arjen vaikeuksiin, vaan eri harmaan sävyihin ja myös pie-neen onneen. Analyysin apuvälineenä on käytetty Strassoldon elämistilan käsitettä, joka kuvaa aikaa ja toimintaa tietyssä tilassa.

Tutkimusaineisto koostuu ryhmähaastatteluista, jotka on tehty seitsemässä lastenkodissa ja neljällä sairaalaosastolla hoitohenkilökunnalle, osallistuvan havainnoinnin muistiinpanoista ja valokuvista sekä tutkimuspäiväkirjasta. Osallistuvaa havainnointia olen tehnyt lasten pitkäaikaisosastolla lastenkodissa ja sairaalan somaattisella lastenosastolla.

Tutkimuksen keskeinen tulos on, että tutkimuskatseen suunta on tärkeä. Arkisen katseen kautta alhaisena pidetty ja huomaamaton toiminta nousee tärkeäksi. Vaikeudet eivät katoa, vaan ne aivan kuin tasoittuvat osaksi inhimillistä toimintaa. Lapset lastenkodissa näyttävät tuntevina ihmisinä arkisine murheineen ja iloineen. Lapset rakentavat omaa arkeaan tutkituissa tiloissa osallisuuden, emootioiden ja ihmissuhteiden avulla. Merkittävät tunnesuhteet yhdessä osallisuuden ja toimintatapojen tuttuuden kanssa tekevät lapsista sisäpuolisia. Ilman sisäpuolisuutta, tärkeitä ihmisiä ja merkittäviä tunnesuhteita, lapset eivät olisi valmiita sitoutumaan laitosten toimintaan.

Toinen keskeinen tutkimustulos on metodologinen. Olen etsinyt lasten laitosen elämän tutkimiseen uutta lähestymistapaa. Kuvaan tapaani lähestyä lapsia reflektiiviseksi etnografiaksi, joka korostaa tutkijan vastuuta aikuisena, lasten kunnioittamista tutkimussubjekteina ja halua ymmärtää lasten tapaa elää. Reflektiivisyys liitettyinä etnografiaan kertoo tutkimuksessani lasten mahdollisuudesta osallistua tutkimusaineiston tuottamiseen.

Sosiaalipolitiikkaa, sosiaalityötä ja lapsuutta koskeva tutkimus tuottaa yhdessä lasten kanssa kuvauksen lastenkodin ja sairaalan arjesta. Sisällöllisesti se tarjoaa uuden näkökulman ihmisille, jotka ovat elämässään kohdanneet vastoinkäymisiä sekä valottaa alan ammattilaisille sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja lasten näkökulmasta. Tutkijoille teos tarjoaa mahdollisuuden tutustua etnografiseen ja etnometodologiseen kenttä-tutkimukseen ja sen käytännön soveltamiseen.

MARITTA TÖRRÖNEN

Helsingin yliopisto

1990-LUVUN SUOMALAINEN SOSIAALITYÖ

SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN KIRJOITUSTEN

NÄKÖKULMASTA

Tarkastelen tutkimuksessani 1990-luvun suomalaista sosiaalityötä kahdessa suomalaisessa sosiaalialan ammattilehdessä, Sosiaaliturvassa ja Sosiaalityöntekijässä, julkaistujen sosiaalityöntekijöiden kirjoitusten valossa. Lähdän tutkimuksessani liikkeelle siitä, että 1990-luvun suomalaisen sosiaalityön tekstuaalinen tulkintatodellisuus näyttäytyy kaksijakoisena – modernina ja postmodernina. Tutkimuksessani moderni ja postmoderni tulkinta eivät ole toistensa dikotomisista vastakohtia, vaan rinnakkaisia, enemmän tai vähemmän toinen toisiaan täydentäviä tapoja tuottaa 1990-luvun suomalainen sosiaalityö kirjoitettujen tekstien muodossa esiintyvänä tulkintoina.

Yhtäältä pidän modernia tulkintatapaa sosiaalityöntekijöiden pyrkimyksenä tuottaa modernille aikakaudelle ja samalla modernin ajan sosiaalityölle ominaiset kaikkivoipaisuuskuvitelmat kuten edistys, kehitys, tasa-arvo ja turvallisuus myönteisessä merkityksessä. Toisaalta pidän postmodernia tulkintatapaa puolestaan sosiaalityöntekijöiden tapana antaa 1990-luvun suomalaiselle sosiaalityölle omia, enemmän tai vähemmän itsereflektiivisiä merkityksiä, joiden taustalla on pyrkimys nostaa esiin kysymykset ambivalenssista (epävarmuudesta), eriarvoisuudesta (erilaisuudesta) ja moniarvoisuudesta ja -ulotteisuudesta osana 1990-luvun sosiaalityötä.

Tutkimuksessani käytän teoreettis-metodologisena lähestymistapana jäsenkategorisoinnin analyysin (MCD, Membership Categorization Device) ja tekstuaalisesti orientoituneen diskurssianalyysin (TODA, Textual Oriented Discourse Analysis) välimaastoon sijoittuvaa tekstianalyysia. MCD:n käsitteistöä soveltaessani olen kiinnostunut erityisesti sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa esiintyvistä jäsenkategorisoinneista, jotka muodostetaan yleensä periaatteella ”adjektiivi + kategoria” (”tamperelainen sosiaalityöntekijä”, ”alueellinen sosiaalityö”) mutta joiden rakenteelliset vivahteet ovat kuitenkin alustavien tutkimustulosten valossa paljon monimuotoisempia. TODA:n kolmiportaisuutta (teksti, diskursiivinen käytäntö ja sosiaalinen käytäntö) soveltaessani olen puolestaan kiinnostunut siitä:

- millainen on tekstin sisäinen rakenne,
- millaisiin paikallisiin asia- ja merkitysyhteyksiin teksti liittyy ja
- mihin laajempaan keskustelu-ulottuvuuteen teksti on sijoitettavissa.

HANNU PIIROINEN

Tampereen yliopisto

YKSINHUOLTAJAT JA SOSIAALITYÖ VENETSIASSA

This article* focuses on the relationship between welfare services in some districts of the municipality of Venice and their lone mother clients. First, it outlines briefly the panorama of Italian support policies. As there is no national law on social assistance, but a variety of fragmentary and complex local systems of rights, the social rights of lone mothers have to be examined on the local level. The article then attempts to reconstruct the de facto policies for lone mothers in the welfare system that has no provisions specifically for lone mothers. It interprets discursive and ideological dimensions of social policies from social workers' viewpoint, highlighting the mechanisms by which the welfare programs and practices define the needs of lone mothers.

It outlines the dynamics of negotiation in the welfare services, which try to reconcile the legislative and administrative norms with the social workers' professional practices and the perceived claims of lone mothers. Despite the Veneto region's universal law on social assistance, access to economic support tends to be determined more selectively through providing a 'qualifying need'. Interpreting lone mothers' claims as qualifying needs along psycho-social and educational dimensions serves to transform their expressed claims into needs that can be dealt with institutionally. Social workers' image of the two subcultures of lone mothers influences their attitudes and the strategies they set in motion for lone mothers. Lone mothers are provided with a broader range of discretionary support than other users of welfare services, as social workers perceive their problems as more complex and pressing. Social workers' discretion in supporting lone mothers in maternity and in accommodating paid employment and family compensates for the gaps left by national and local welfare policies.

* Abstrakti on poimittu juuri englannin kielellä julkaistusta tutkimuksesta 'Interpreting the needs of lone mothers. A study of welfare services in Venice', *European Journal of Social Work*, 1999, vol. 2, no. 3, pp. 271 – 287.

RIITTA KYLLÖNEN

Tampereen yliopisto

